

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

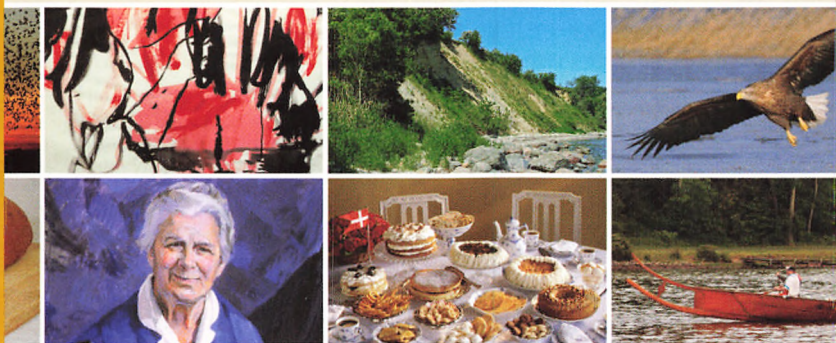
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

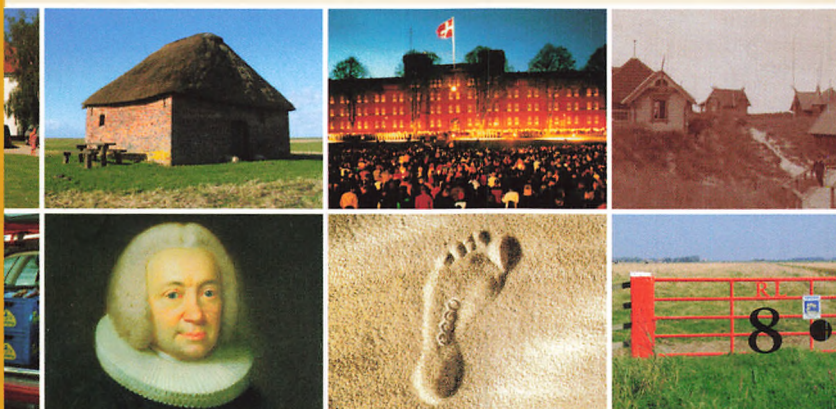
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

SØNDERJYLLAND

A – Å

8 • 2011

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund for
Sønderjylland
i samarbejde
med Museum
Sønderjylland

Pris for medlemskab
295 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 35 kr.
Særnumre 45 kr.

Ekspedition
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid
Mandag-torsdag 9-14

Redaktion
Kim Furdal (ansv.)
Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 58 60
kifu@museum-
sonderjylland.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
6100 Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
6270 Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Layout
Tekst & Design
Haderslev

Tryk
Winds Bogtrykkeri A/S
Haderslev

I dette nummer

*Tale ved genindvielsen af Istedløven
i Flensborg* 283

Den 10. september 2011 blev Istedløven genindviet på Flensborg Gamle Kirkegård. I den anledning bringer vi daværende kulturminister Per Stig Møllers tale.

*"Hun døde heel uformodentlig med
Kniplings Skrinet paa Skødet"* 286

Det er ikke nogen let sag at finde oplysninger om de mange anonyme kniplersker, der dannede ryggraden i den vestslesvigske kniplingsindustri. Seniorforsker Inger Lauridsen har set på, hvad kirkebøgerne kan fortælle.

*Hele Sønderjylland i én bog -
'Sønderjylland A-Å'* 290

Den 3. november 2011 fik Sønderjylland et leksikon med store og små opslag om Sønderjyllands natur, historie og kulturhistorie. Redaktørerne fortæller her om deres overvejelser og bringer eksempler på, hvad man kan finde i leksikonet med godt 1000 opslagsord.

Grænselandskronik 303

Så kom Istedløven tilbage på dens plads. H.E. Sørensen har set på talerne i Grænselandskronikken, som også rummer kommentarer om situationen i Grænseforeningen.

Bognyt 314

Det sker - i Museum Sønderjylland 316

Bagsiden om forsiden 320

Det er første gang, der udkommer et leksikon med fokus på Sønderjylland. Lars N. Henningsen trækker trådene tilbage til de mange forskellige opslagsværker, som man kunne gå til for at finde oplysninger om Sønderjylland inden udgivelsen af 'Sønderjylland A-Å'.

Forsidebilledet:

Forsiden til leksikonet 'Sønderjylland A-Å', som netop er udkommet.

Kulturminister Per Stig Møllers tale ved genindvielsen af Istedløven i Flensborg

Det talte ord gælder

Ved genindvielsen af Istedløven på Flensborg Gamle Kirkegård den 10. september 2011 talte kulturminister Per Stig Møller (K). Vi bringer med tilladelse fra Kulturministeriet talen, der også blev holdt på tysk.

NÅR VI I DAG står her på Flensborg Gamle Kirkegård og ser Istedløven på sin - på en gang - gamle og nye plads, så skriver vi historie. Og samtidig fortæller vi en historie. For historie er netop det, som Istedløven repræsenterer og symboliserer. Istedløven bærer både på fortidens historie om krige og ufred imellem folkeslag og om nutidens og fremtidens fred, forsoning, naboskab og venskab. Og samtidig vidner løvens rejse - fra Flensborg til Berlin, fra Berlin til København og fra København tilbage til Flensborg - om den dansk-tyske historie.

Den tidligere tyske forbundskansler Willy Brandt sagde engang: "Historien kender ikke noget sidste ord". Alligevel tillader jeg mig at håbe og ønske, at det sidste ord i historien om løvens lange rejse nu er sagt. Vi må ønske for denne gamle løve, at den nu har fundet sit endelige hjemsted. Men Willy Brandt havde ret i sine ord på flere forskellige måder. Naturligvis vil den store historie om landes naboskab aldrig komme til en ende. Historieskrivningen fortsætter, ligesom tiden fortsætter.

På samme måde vil den gode fortælling om løven og dens rejse forhåbentligt blive fortalt igen og igen. Sådan som den nu fortælles på Museumsberg i Flensborg.

En anden tysk forbundskansler, Konrad Adenauer, sagde engang: "Verdenshistorien er også summen af, hvad der kunne have været undgået". Og netop Istedløven kan minde os om, at der er meget, som vi i dag ville ønske, var undgået. Krigene er nu historie. Samarbejde over grænsen er fremtiden.

Istedløven opstod i en tid, hvor idéen om nationalstatens suverænitet og afgrænsning til andre nationer stadig var under kraftig udvikling. Tanken om nationen spillede en markant rolle og lod samarbejde og fællesskab mellem folkeslagene træde i baggrunden, og i stedet blev krig foretrukket. Kendskabet til forhistorien er afgørende for de generationer, der ikke har oplevet krigenes tid. Krige fører bitterhed og ny strid med sig. Fred er ingen selvfølge, men noget man skaber og skal vedligeholde. Det er denne forståelse af fortiden og fremtiden, som løvens tilbageførsel i dag bevidner.

Viden om vores fælles historie er nødvendig, hvis vi vil undgå at gentage fortidens fejtagelser. Og viden om vores fælles historie er nødvendig, hvis vi vil skabe en bedre fremtid for de kommende generationer. Som

Goethe formulerede det: "Wer nicht von dreitausend Jahren sich weiß Rechenschaft zu geben, bleib im dunkeln unerfahren, mag von Tag zu Tage leben".

Goethe tænkte her på historien helt tilbage til antikken - den europæiske civilisations vugge. Han tænkte på dannelse, kultur og filosofi. Enhver generation skal lære sin kulturelle og historiske baggrund at kende for ikke at forblive uerfaren i mørket. Men det er desværre ikke nok at kende til antikkens kundskaber og filosofiens historie. Det gjorde alle de, der udløste krigene, faktisk også. Derfor skal vi erindre krigstiderne som tiden, hvor filosofi og eftertænksomhed blev tvunget til at træde i baggrunden.

Dette monument er med andre ord et vidnesbyrd om nødvendigheden af at kende fortiden for at forme fremtiden, så fortidens fejl og forfærdeligheder ikke gentages. Og Istedløvens nyeste historie bærer netop på et løfte om en fremtid med fortsat samarbejde og venskab mellem danskere og tyskere.

Istedløvens rejse tilbage til sit oprindelsessted sker på baggrund af en eksemplarisk enighed i Flensborg byråd, som tog initiativet til at få løven genopstillet på sin oprindelige plads. Og den sker på baggrund af et ek-

semplarisk samliv i byen mellem det danske mindretal og den tyske flertalsbefolkning. Jeg vil gå så langt som til at sige, at Flensborg i dag er en europæisk mønsterby, når det kommer til godt naboskab mellem to folkeslag.

I 1930'erne sagde man om dette grænseland, at det enten kunne være en bro eller en front. Det blev en front, men er nu en bro, som løven nu er gået henover. Denne baggrund gjorde det let for den danske regering at imødekomme ønsket om at få Istedløven tilbage til Flensborg.

Løven fortæller også historien om det gode og venskabelige samarbejde, der har været mellem Flensborg By og Kulturministeriet i Danmark i forbindelse med monumentets rejse tilbage. Dette samarbejde vil jeg gerne benytte lejligheden til at takke såvel den tidligere som den nuværende overborgmester for. Det samme gælder bypræsidenten, byrådet og andre gode kræfter.

Jeg håber, at borgerne i Flensborg, tyske såvel som danske, og de mange mennesker, som kommer til byen hvert år som besøgende, vil få stor glæde af Istedløven. Og at historien om løvens baggrund, om dens lange rejse og om dens fredelige tilbagevenden vil forblive en levende fortælling i mange år fremover. ■

Foto: Flensburg Avis.

Genindvielsen af Istedløven den 10. september 2011, hvor kulturminister Per Stig Møller var blandt talerne. Fra venstre ses overborgmester i Flensburg, Simon Faber og hans kongelige højhed prins Joachim.

“Hun døde heel uformodentlig med Kniplings Skrinet paa Skødet”

af Inger Lauridsen

Det er ikke let at finde oplysninger om de mange anonyme kniplersker, der dannede rygraden i kniplingsindustrien i Vestslesvig. I forbindelse med et større forskningsprojekt har seniorforsker Inger Lauridsen, Tønder, set på, hvad kirkebøgerne kunne bidrage med af oplysninger.

TITLENS CITAT stammer fra Visby sogns kirkebøger, registret over døde og begravede i Visby sogn i 1770. Kvinden, der omtales hed Botilla Bois'. Hun døde den 25. maj i Gammelby og blev 50 år gammel, og så følger sætningen: “Hun døde heel uformodentlig med Kniplings Skrinet paa Skødet”.¹⁾ Mere står der ikke, idet præsten i Visby sogn, Johan Hieronymus Nicolaisen Clausen²⁾, lige så lidt som præsterne i næsten alle de øvrige sogne i Vestslesvig, omtalte kvinders erhverv. Men her gøres en undtagelse, vel fordi det har slået præsten, at Botilla Bois' døde midt i sit arbejde.

Med den lakoniske meddelelse er vi pludselig midt i Botilla Bois' lille stue. Vi fornemmer det tarvelige interiør og oplever, at hun har siddet dér, bøjet over sit knipleskrin. Hun har sikkert følt sig en smule sløj, men ikke syntes, at der var grund til at holde op med arbejdet, indtil hun er sunket sammen over sit knipleskrin og er død. Det må have været en hur-

tig død, eftersom hun ikke har fået rejst sig for at søge sit leje. Hun er sikkert død ganske alene, og først senere er hun så blevet fundet af en eller anden, der kom forbi for at tale med hende eller bringe hende noget.

Den korte tekst stiller et øjeblik skarpt på de mange tusinde kvinder, der fra lidt ind i 1600-tallet og ca. 250 år frem generation efter generation sad bøjet over deres knipleskrin og forarbejdede de smukke, flørlette kniplinger. De har ikke efterladt sig mange spor i tidens kilder til oplysninger om almindelige menneskers liv. Dette kan måske ikke undre, eftersom historien indtil for et par hundrede år siden næsten udelukkende var mændenes historie, men her er det påfaldende, fordi en del af disse kniplerskers produktion, kniplingerne, endnu eksisterer, mens deres liv er næsten sporløst forsvundet. En skæbne, som de deler med en meget stor del af deres kønsfæller i samtiden, men også med en meget stor del af verdens fattigste i dag.

Hvis Botilla Bois' havde været født i Visby, kunne vi måske have fundet lidt mere om hende i registreringen af fødte o. 1720, men en gennemgang af fødte i Visby sogn fra 1718 til 1724 har ikke givet noget resultat, hvorfor også hendes herkomst fortaber sig i glemslen.

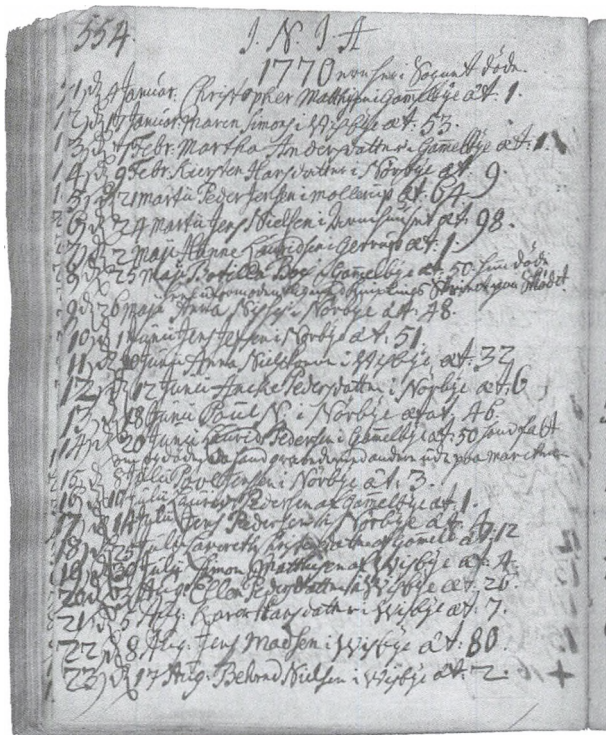
Hvorfor beskæftige sig med et emne, hvis kildemateriale er så tyndt?

I forbindelse med et større forskningsprojekt om den sønderjyske kniplingsindustri's produktions- og handelsvilkår og historie er det selv sagt relevant at forsøge at kaste lys over produktionsvilkårene for en handelsvare, kniplinger, som især i 1700-tallet var af overordentlig stor betydning for hertugdømmet Slesvig og den danske stat som helhed. Imidlertid var producenterne af denne handelsvare kvinder, som næsten ikke optræder som fagpersoner i de efterladte kilder, hvilket var tilfældet med stort set alle mænd, uanset hvilket erhverv de havde haft. For dog at komme nærmere producenterne/kniplerskerne er alle registreringer

over døde og begravede mellem 1750 og 1800, der må betegnes som kniplingsindustriens væsentligste periode, i alle sogne i Lø, Højer og Tønder herreder, der må betegnes som kniplingsindustriens kerneområder, blevet læst igennem. Selvom gennemgangen kun har givet meget spredte informationer om tilstedeværelsen af kniplersker, vil jeg alligevel forsøge at uddrage de relevante oplysninger om dem, som det er muligt at hente fra de gennemarbejdede kilder.

Kirkebøgernes kvalitet som kilde
Kirkebøger er en god og uundværlig kilde i al slægtsforskning, og de er derfor den måske mest benyttede kildetype i Danmark. Når man, som jeg, har ønsket at finde en bestemt befolkningsgruppe, der oven i købet har

Side i Visby sogns kirkebog for døde og begravede 1755-1814. Teksten om Botilla Bois' ses lidt over midten på siden under den 25. Maj 1770.

Fotografi af Visby Præstegård, hvor provst Herman Hieronymus Nicolai Clausen boede, og hvor han nedskrev bemærkningen om Botilla Bois' død ved knipleskrinet. Præstegården, der i dag kun har bevaret en del af sin ene udlænge, blev opført 1697 i bindingsværk, men skalmuret i 1845.

bestået af kvinder, stiller sagen sig ganske anderledes vanskelig. Der var al mulig sandsynlighed for, at kniplersker ikke blev nævnt i en eneste af kirkebøgerne. Alligevel fandt jeg det rigtigt at foretage den ret omstændelige gennemgang. Jeg valgte at se på registreringerne af dødsfald, idet jeg regnede med, at jeg her ville få de mest relevante typer af oplysninger. Som forventet nævner næsten ingen af sognepræsterne i de undersøgte sogne noget som helst om nogen kvinders mulige erhverv, kun sporadisk, når den afdøde kvinde er ankommet til sognet udefra, hvorfor præsten ikke har kendt hendes baggrund, eller hvis kvinden har ligget sognet til byrde. I disse tilfælde er der sket det, at præsterne, ligesom ved omflakkende tiggersker, har nævnt, at

det drejede sig om en kniplerske. På samme måde må man tolke Visbypræstens niende indføring i kirkebogen over døde i 1770, som er citeret som indledning til denne artikel. Det, at Botilla Bois' døde alene midt i sit arbejde har slået ham på en sådan måde, at han ikke har kunnet lade være med at nedskrive omstændighederne omkring dødsfaldet. Dette på trods af, at han i øvrigt var meget karrig med oplysninger af nogen art i kirkebogen.

Præsten Hr. Andreas Holms kirkebogsføring

En præst udskilte sig markant fra alle de øvrige, nemlig pastor Andreas Holm i Løgumkloster. Hr. Andreas Holm, der selv stammede fra Løgumkloster, blev præst i byen i 1761.

Han må have haft dansk som anvendt sprog, for han valgte straks at skifte sproget i kirkebogen fra tysk til dansk (sproget veksler mellem dansk, tysk og lettere plattysk i alle kirkebøger i de omtalte herreder, afhængig af den residerende præsts foretrukne sproganvendelse). Han begyndte også, da han skulle påbegynde en ny kirkebog i juni 1763, at føre en mere grundig kirkebog med flere oplysninger og en mere overskuelig opdeling af de enkelte sider.

Det, der i denne sammenhæng udmærker Andreas Holm, er, at han fra 1773 og resten af sin embedsperiode indtil sin egen død i 1790 markerede, når en ugift, afdød kvinde havde været kniplerske, med betegnelsen ‘knippelspige’. Årsagen til dette valg kunne have været, at han, der var præst netop i oplysningstiden, har været en af de fremsynede, samfundsvakte præster, som tiden faktisk fostrede flere af. Imidlertid er sandheden nærmere den, at hr. Holm

havde blik for kniplerskerne som erhvervsgruppe, fordi hans far havde været kniplingshandler, hvilket man får oplysning om i forbindelse med hans død den 1. april 1790, 64 1/2 år gammel. I omtalen af dødsfaldet nævnes det, at hr. Andreas Holms forældre var den afdøde kniplingshandler Andreas Holm, Løgumkloster og dennes hustru, Gertrud Christina, født Biørn.³⁾ Hvad kan vi så hente ud af Andreas Holms kirkebogsoptegninger?

Materialets størrelse og kniplerskernes alder

Pastor Holm omtaler i alt 29 kniplersker mellem 1773 (første gang han nævner en kniplerske) og 1790, altså i løbet af 17 år. Disse 29 kvinder var

Detalje af et drikkeglas, som formodentlig stammer fra et tysk glasværk, mens dets dekoration er slebet i Danmark. Glasset er dateret 1741 på den ene side. På den anden side ses en kniplingshandler med sin hustru på den ene side og en kniplerske på den anden side. På fotografiet ses kniplersken, bøjet over sit kniplieskrin. Skildringen er formodentlig den tidligste afbildning af en kniplerske i Danmark. Kniplersken kunne have været Botilla Bois' i Visby.

Glasset, der tilhører Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Tønder, stammer fra Stokkebro ved Møgeltønder.

Foto: Infoto, Højer.

alle ugifte. Af dem er der 26 døde kniplersker og tre døde såkaldt uægte børn af kniplersker. De allerfleste præster var på dette tidspunkt og langt frem i tiden meget nidkære, når det drejede sig om at markere, hvilke børn, der blev født uden for ægteskab. I det ene af de tre tilfælde blandt de nævnte kniplersker, pointerede pastor Holm endog, at dette var anden gang, at den "herboende kniplepige, Ann Sophie Munk var blevet befrugtet".⁴⁾

Med hensyn til antallet af børn, født uden for ægteskabet synes antallet af dem i forhold til de 26 kvinder, der omtales, at ligge på linje med antallet i andre befolkningsgrupper, hvilket tyder på, at kniplersker hverken var mere eller mindre letlevende end andre kvinder på samme tid.

Ser vi dernæst på kniplerskernes alder, da de døde, så var den yngste af de 26 afdøde kniplersker 13 år, mens den ældste var 87 1/2 år gammel. Udregner man dernæst den gennemsnitlige levetid for kniplerskerne, er denne 52,1 år, et tal der måske er en lille smule højere, idet tallet kun kan udregnes for 25 af kvinderne. Pastor Holm glemte, eller kendte ikke alderen på den ene af kniplerskerne, en faktor, der kan forrykke gennemsnits-

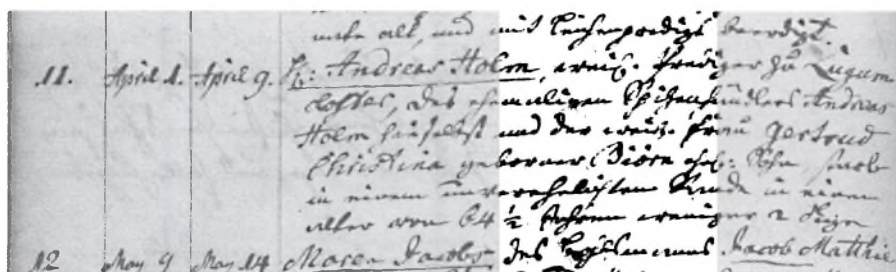
levelderen med et års tid. Hvis man også her sammenligner med andre kvinder i samtiden, tyder tallene på, at kniplersker ikke levede kortere tid end andre kvinder, måske tvært imod, idet en meget hyppig dødsårsag blandt yngre, gifte kvinder var komplikationer omkring børnefødsler. Hermed kan man antydningvis aflive en sejlivet myte om, at kniplersker havde et elendigt helbred på grund af deres stillesiddende arbejde.

Kniplerskernes socialmiljø

En anden type oplysning, som kirkebogsoptegningerne giver, er fra hvilket socialt miljø, de omtalte kniplersker kom. Også her går der et skel mellem de 26 afdøde kvinder og de tre kvinder til de uægteskabelige børn, der døde. Der er således kun oplysninger om herkomst blandt de kvinder, hvis vanddel har været uplettet.

Af de omtalte 26 kniplersker kom de ni fra håndværkerhjem, en skomager, to tømrere, to rebslagere (de afdøde var søstre) en væver, to snedkere og en sadelmager. Syv af kvinderne kom fra daglejer- eller inderstehjem, mens fire var døtre af boelsmænd, hvilket ikke betyder, at de har haft stort bedre vilkår end inderster-

Udsnit af side i Løgumkloster sogns kirkebog for døde og begravede 1763-1872. Her ses noteringen af Pastor Andreas Holms død under den 1. april.

ne. Fire af kvinderne kom fra andre erhverv, en søfarende, en musikanter, en gæstgiver og en herredsfoged. At der optræder herredsfogeddøtre som kniplersker, kan nok undre, men i dette tilfælde drejer det sig om den ældste af de afdøde, nemlig kniplersken på 87 1/2 år. Måske er hun først blevet nødt til at kniple, da hun blev ældre og forældreløs. Endelig er der to kniplersker, hvis fædrene ophav ikke kendes, idet de, som pastor Holm udtrykte det, har boet til leje i Løgumkloster. Kniplerskernes sociale miljø synes heller ikke at afvige meget fra flertallet af andre samtidige, når man undtager storbønder, købmænd, præster, apotekere eller læger.

Et andet forhold, som kirkebogsteksterne belyser, er, hvorfra kniplerskerne kom. Også her er der kun oplysninger om 26 af de 29 kvinder. Af dem var langt de fleste, 18 kniplersker, fra Løgumkloster, mens otte var født og opvokset andre steder. De fire af dem var dog fra nærmiljøet, Mosbøl, Kloutoft, Abild og Bylderup, mens de øvrige fire kom henholdsvis fra Hunderup, nord for Ribe, Bredstedt i Sydtønder amt, Stauby ved Horsens og Nørre Sundby (?) i Jylland. Materialet er alt for lille til, at man ud fra disse oplysninger kan konkludere, hvor stor mobiliteten for kvinder var i anden halvdel af 1700-tallet, men det har uden tvivl været mest almindeligt, at kvinder er blevet i det sogn, hvor de var født. De kvinder, der kom længere borte fra, kan være kommet som tjenestepiger til byen tidligt i deres liv og har lært kniplefaget i de nye omgivelser, fordi det gav dem en mulighed for at overleve som enlige.

Den sidste type oplysninger, der kan vrides ud af de 26 registreringer af enlige kniplersker, der døde i Løgumkloster mellem 1773 og 1790 er, hvor meget der blev gjort ud af deres begravelser. Af de 26 kniplersker blev de ni begravet i stilhed, seks fik sang og lovprisning, en blev begravet med parentation, (der er en biografisk ligtale) mens to fik en egentlig ligprædiken, der måske har været næsten det samme som en parentation. Ved de øvriges dødsfald nævnes der ikke noget om begravelsen. Præsternes oplysninger om, hvor meget der blev gjort ud af en begravelse, var for at huske, hvor meget arbejde de havde haft i forbindelse med begravelsen og dermed, hvor meget de tjente.

Samlet kan det siges, at de få kirkebogsoplysninger måske rejser flere spørgsmål, end de besvarer, men samtidig får man gennem pastor Holms registreringer antydninger af et mønster for kvindelige kniplerskers livsbetingelser i 1700-tallets anden halvdel i Vestslesvig.

Kniplersker i de øvrige kirkebøger for Lø, Tønder og Højer herreder 1750-1800

Vi har nævnt Visbypræstens korte omtale af kniplersken Botilla Bois' død i 1770 og pastor Holms registrering af ugifte kniplerskers død. Bliver kniplersker i øvrigt overhovedet nævnt i registranterne over døde og begravede i de tre herreder i de 50 år, der ligger mellem 1750 og 1800?

Pastor Holms efterfølger i Løgumkloster, pastor Balslów, nævner mellem 1790 og 1800 yderligere tre kniplersker, der døde i sognet i det anførte tidsrum. Af disse tre var de to fra

Løgumkloster, mens den sidste kom fra Rejsby. De to var døtre af skomagere, en var datter af en inderste. Deres alder var 50, 19 1/2 år og 17 år.

Den grundige gennemgang af kirkebøgenes registreringer af døde og begravede har kun givet meget spredte oplysninger. I Døstrup sogn nævner præsten, Søren Wedel, "Den 22. april. En liden, fremmed knipspige, som på nogle år havde været til hus hos Oluf Mattiesen i Winum" er død.⁵⁾ Pigen nævnes hverken ved navn, alder eller herkomst, men hendes profession nævnes, vel for at markere, at det var det eneste, pastor Wedel vidste om den døde, som han har måttet begrave. Årsagen kan også være den, at præsten har villet markere, at det drejede sig om en fremmed i sognet. Netop denne markering af fremmedhed kommer til udtryk de få øvrige gange, en kniplerske nævnes i de tre herreders registreringer af dødsfald i de nævnte år. Således er dette tilfældet i den eneste optegnelse om en kniplerske i Visby ud over Botilla Bois'. Her hedder det i 1780: "Den 21. juni. Hanna, en fremmed knipspels pige i Gærup, æt. 19".⁶⁾ I en enkelt registrering i Nørre Løgum sogn skyldes omtalen af en kniplerske, at det dels drejer sig om en fremmed, dels om en meget fattig. Det understreges i teksten, der lyder således: "1768, den 30 april, Maren Bruns, en knippelspige, som af fattiggassen mange år indtil sit ende var bleven underholden. Var den forud livhvordes Peder Johansen Brun og Kiersten, født Hanses ægte datter fra København. Gammel 42 år, mindre nogle dage".⁷⁾

I købstaden Tønder, hvor der 1750-

1800 i registeret over døde nævnes 57 kniplingshandlere, der enten selv døde eller omtales i forbindelse med andre familiemedlemmers dødsfald, nævnes kun fire kniplersker. Det skete i 1760, hvor kniplersken Anna Magdalene Matthies' døde i Carsten Hiskes hus, 65 1/2 år gammel, i 1770, hvor kniplersken Ellen Jensen fra Ravsted sogn døde, 28 år gammel, i 1771 hvor kniplersken Hanna Bonnichs døde, 78 år gammel og endelig i 1776, hvor Maren Jensdatter døde, 56 år. Her føjede præsten, Hr. Knutzen til: "Außer daß sie in Wonsyltd gebürtig, hat man von ihr nichts erfahren können".⁸⁾

Vi sidder tilbage med en viden om, at kirkebøgerne kun kan anvendes i begrænset omfang, når det vedrører oplysninger om kniplerskers livsvilkår. Når det drejer sig om at forsøge at få et sandsynligt tal på, hvor mange kvinder, der levede af at kniple i 1700-tallet, er kirkebøgerne helt uanvendelige. Der, hvor vi i 1700-tallet møder kniplerskerne, er i de tilfælde, hvor de kom i konflikt med loven ved for eksempel at sælge kniplinger, hvortil en bestemt kniplingshandler havde leveret tråd, til tredjemand. I sådanne tilfælde nævnes kvinderne ved navn og stilling.

Folketællingerne efter 1800 som kilde

Noget anderledes er forholdene i 1800-tallet, hvor folketællingerne kommer til som en meget væsentlig kilde. Kniplingsforskeren Ebba Busch foretog i årene fra 1966 til begyndelsen af 1970'erne en grundig gennemgang af alle folketællinger i hele den del af det nordlige Slesvig, hvor knipling har været et erhverv, både ker-

nesognene og de sekundære sogne. Resultatet af denne omfattende undersøgelse samlede hun i en afhandling, der blev offentliggjort i Erhvervshistorisk Årbog i 1973.” Selvom dette materiale også frembyder store huller, foretog hun en sammentælling af antallet af kniplersker i området. I folketællingerne i 1801/03, der var den første, der dækkede hele knipleområdet, blev der nævnt 2.248 kniplersker, et antal, der slet ikke modsvarede virkeligheden, blandt andet fordi erhvervsbetegnelserne i tællingen helt manglede i Rømø, Brede, Nørre Løgum, Løgumkloster landsogn og Løgumkloster by.¹⁰⁰ Samtidig var tællingerne ufuldstændige for en del af sognenes vedkommende.

Antallet af kniplingshandlere/ kniplingskræmmere

Ønsker man at fremkomme med kvalificerede gæt på, hvor mange kvinder, der levede af at fremstille kniplinger, enten som hoved- eller bibe-

skæftigelse, antyder antallet af kniplingshandlere i de tre herreder, Lø, Tønder og Højer snarere et reelt antal.

I den gennemgang af kirkebøgernes registreringer af døde og begravede mellem 1750 og 1800 i sognene i Lø, Tønder og Højer herreder, som jeg har foretaget, er der fremkommet et ret stort antal kniplingshandlere, idet en del af sognepræsterne har påført erhverv for alle de mænd, der omtales enten som døde eller som slætninge til døde. Nogle af kniplingshandlerne kan teoretisk være døde inden 1750, og man må regne med, at en del af kniplingshandlerne aldrig kom til at optræde i registranterne, fordi de døde andre steder. Materialet er meget ufuldstændigt, idet der overhovedet ikke nævnes erhverv i sogne som f. eks. Møgeltønder og Ballum, samt at kirkebøgerne ikke forefindes eller kun for en del af perioden i andre sogne.

Alligevel nævnes der i de undersøgte 50 år navne på i alt 97 kniplings-

Side i kirkebogen for Tønder Købstad for døde og begravede 1763-1795, hvor pastor Knutzen med sirlig skrift indførte notitsen om kniplersken Maren Jensdatter den 14. februar 1776.

handlere og kræmmere. Tallet fordeles sig således:

Tønder: 57
 Højer: 7
 Brede: 5
 Døstrup: 2
 Nørre Løgum: 4
 Ubjerg: 1
 Løgumkloster: 18

Dertil kommer et stort antal kniplingshandlere/kniplingskræmmere, i hele området måske lige så mange, (en del er allerede fundet i andre typer af kilder) som ikke nævnes i nogen af de gennemarbejdede kirkebøger, fordi de enten ikke har haft slægtninge, der er døde indenfor det undersøgte tidsrum, eller de kommer fra et af de sogne, som ikke har påført erhverv på afdøde mænd. Hvis man skal forestille sig, at alle disse handlede skulle klare sig i deres erhverv, kan gennemsnitsantallet af kniplersker tilknyttet hver handlende ikke have ligget meget under 100 (vi ved, at flere af de store handlede havde mellem 500 og 1000 kniplersker i deres brød). Ganger vi derpå antallet af kniplingshandlere, som må have ligget i nærheden af 200, med 100 kniplersker pr. handler, får vi et tal, der ligger i nærheden af 20.000 kniplersker i løbet af 50 år. Et sådant regnestykke bør nok ikke udføres, men det er fristende for blot at antyde, at antallet af kniplersker har været stort.

Afrunding

Betragtningerne over kniplingsindustriens udøvere i 1700-tallet er et vanskeligt emne at få klarlagt, men det skal selvsagt gøres i forbindelse med

ønsket om at belyse både den økonomiske historie og produktionshistorien for kniplingshandelen i Vestslesvig fra o. 1600 til 1864. Det væsentligste er heller ikke at finde frem til, hvor mange kniplersker, der var. Langt mere afgørende er det at finde kilder til, hvorledes de mange kniplersker levede, og hvorledes deres livsbetingelser var. Det er en opgave, der fortsat forestår. ■

Noter

- 1) Kirkebogen for Visby sogn, døde og begravede 1755-1814, opslag nr. 447.
- 2) Provst Johan Hieronymus Nicolaisen Clausen var provst i Visby fra 1754 til sin død 1778. Han var søn af godsforvalter og kancelliråd Nicolaus Clausen på Trøjborg, altså fætter og ligeledes svoger til Hans Adolf Brorson og pietist ligesom han. Det fortælles om ham, at han var en god og venlig mand, der på offerdage uddelte af sit offer til de fattige ved kirkedøren. Se Visby Sognekrønike ved P. Feddersen Jensen, Visby 1946 side 64-65.
- 3) Løgumkloster sogns kirkebog, døde og begravede 1763 -1872, opslag nr. 209.
- 4) Samme, opslag nr. 90.
- 5) Kirkebogen for Døstrup sogn 1685-1765, opslag nr. 297.
- 6) Kirkebogen for Visby sogn 1755-1814, opslag nr. 456.
- 7) Kirkebogen for Nørre Løgum sogn 1739-1788, opslag nr. 294.
- 8) Kirkebogen for Tønder købstad 1763-1785, opslag nr. 415.
- 9) Ebba Busch: En erhvervsgruppe belyst gennem folketællinger, Nordslesvigske kniplersker 1787-1860. I *Erhvervshistorisk Årbog*, nr. 24, 1973, side 190-240.
- 10) Ebba Busch: Samme. Side 197.

Hele Sønderjylland i én bog - 'Sønderjylland A-Å'

Af Inge Adriansen, Elsemarie Dam-Jensen og Lennart S. Madsen

I anledning af det nye leksikon bringer månedsskriftet leksikonredaktionens overvejelser, som ligger bag udgivelsen og eksempler på de mangeartede opslag, som leksikonet rummer.

I NOVEMBER 2011 udsendte Historisk Samfund for Sønderjylland det nye leksikon: 'Sønderjylland A-Å'. Leksikonet knytter an til foreningens nye sønderjyllandshistorie, men er også i høj grad et selvstændigt værk. I det følgende skal leksikonet, der er redigeret af Inge Adriansen, Elsemarie Dam-Jensen og Lennart S. Madsen fra Museum Sønderjylland, kort præsenteres.

'Sønderjylland A-Å' rummer små 1000 opslagsord om landsdelens natur, geografi, historie, erhvervsliv, kultur og kunst. Det rummer bidrag af knap 100 forfattere, der har skrevet om emner inden for deres fagområde. Redaktørerne har selv bidraget med ca. en tredjedel af opslagordene. Opslagsordene er omtrentligt fordelt på de leksikale hovedområder på følgende måde: Geografi, naturhistorie og topografi 20%, arkæologi og historie 25%, kulturhistorie 40% og biografier 15%. En stærkere vægtning af det biografiske stof ville have sprængt værkets rammer. Derfor er biografierne gennemgående kortfattede, og nulevende personer omtales ikke.

Opslagsordene giver i korte tekster hurtige svar på konkrete spørgsmål, og i længere artikler skaber det overblik og viser sammenhænge. Leksiko-

net skal hovedsageligt synliggøre, at Sønderjylland var og fortsat er en særlig region - både i forhold til det øvrige Danmark og til delstaten Slesvig-Holsten. Dette betyder, at hovedvægten er lagt på skildringer af det 'særegne sønderjyske'.

Tidsmæssigt spænder leksikonet fra oldtid til nutid, og geografisk omfatter det Sønderjylland i begrebets oprindelige betydning: landet mellem Kongeåen og Ejderen, der udgjorde et hertugdømme fra begyndelsen af 1200-tallet indtil 1864. Hele dette område beskrives frem til 1920. For perioden fra 1920 til 2011 lægges hovedvægten på den nordlige del, der blev dansk, dvs. det nuværende Sønderjylland. Men opslagsord til belysning af det danske mindretalsarbejde i Sydslesvig er også medtaget.

Leksikonet er ordnet strengt alfabetisk. Inden for de enkelte opslagsord er der jævnlige henvisningspil → til et andet opslagsord, som fortæller mere om det nævnte begreb, eller et ord optræder kun med en henvisning til det sted, hvor der er beskrevet. Redaktionen har desuden valgt efter de fleste artikler at bringe en eller flere henvisninger til den nyeste eller bedste litteratur om emnet. Det er ikke nødvendigvis kildeangivelser, men forslag til videre læsning for interesserede.

I det følgende bringes en række opslagsord, hentet fra bogstaverne A-T, der kan tjene som smagsprøver på, hvad 'Sønderjylland A-Å' indeholder.

A.P. Møller Skolen. Dansk gymnasium med fællesskoleafdeling i Slesvig by med elever på 7.-10. årgang samt gymnasium med 11.-13. årgang. Skolen er tegnet af arkitektfirmaet C.F. Møller og er en gave fra A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal til Dansk Skoleforening for Sydslesvig som aflastning af Duborg-Skolen i Flensborg. A.P. Møller Skolen blev indviet af dronning Margrethe 1. september 2008. Den anslås at have kostet 400 mio. kr. og er med sine 15.000 m² den største danske bygning i Sydslesvig. Skolen kan rumme over 600 elever, som kan opnå tre afgangseksaminer efter slesvig-holstensk skolelov: hovedskoleeksamen efter 9. klasse, mellemkole-/realeksamen efter 10. klasse og studentereksamen efter 13 års skolegang. JØK (Jørgen Kühl)

Litt.: Jørgen Kühl: *Die dänische Variante: A.P. Møller Skolen*, i: Werner Fröhlich/Maja Laumann (red.): *Bildungshauptstadt Flensburg. Eine Region bildet sich ... München 2009.*

Bagehus i Kær på Als.

Foto: Peter Dragsbo, Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot.

Bagehus. De fleste gårdstuehuse i Sønderjylland havde før i tiden to ildsteder: Stue/køkkenildstedet og ildstedet med bageovn i bryggeriset (i Sønderjylland kaldt for både bagehus, bagers el-

ler vaskehus). I hedeegnene var bageovnen af brandhensyn tit fritliggende, tækket med græstørv. Under indflydelse fra Holsten byggede man fra slutningen af 1700-tallet ofte selvstændige bagehuse ved gårdene i det sydøstlige Sønderjylland (evt. kombineret med aftægt). En preussisk byggelov 1878 om forbud mod bageovne under stråtag fremmede udbredelsen af teglhængte bagehuse; men fra o. 1890-1900 erstattede komfurerne de fleste bageovne. PD (Peter Dragsbo)

Christiansfeld. Flække grundlagt 1773 efter Christian 7. året forinden havde givet herrnhuterne (Brødremenigheden) en række privilegier til at drive "alle slags fabrikker, håndværk, handel, kræmmeri og anden borgerlig næring". Byen blev placeret på Tyrstrupgårds jorder, som Brødremenigheden købte, og her anlagde de en by med Herrnhut som forbillede.

Centralt i byen med de snorlige gader er kirkepladsen med Brødremenighedens kirke og korhusene. I kraft af sin korte hektiske byggeperiode er den centrale del af byen præget af den sene barok samt rokoko, empire og klassicisme. Flækken har økonomisk været præget af sin placering mellem Haderslev og Kolding. De vidtgående privilegier til byen førte i de første år til konflikter med lavenene i Haderslev, som så deres interesser truet af de flittige brødre. Særligt kendt er byen for de berømte →Christiansfelderovne og →hønningkager, men i de første år efter grundlæggelsen af byen var det dog især uldtøj, garverivarer samt traditionelle varer fra håndværkere som skomagerne, skrædderne og snedkerne, der sprængte rammerne for det lokale marked.

Efter Genforeningen kom byen

også til at mærke den skærpede konkurrence fra Kolding. Christiansfeld havde 681 indb. i 1860, som i 1921 var faldet til 593 og i 2011 var vokset til 2.915 indb. Byens største arbejdsplads er Christiansfeld Mejericenter, tidligere Tyrstrup Mejeri, oprettet 1887. En omfattende restaurering af byens markante huse, understøttet af Realdania i et samarbejde med de kommunale myndigheder og Brødre-menigheden, blev gennemført i perioden 2002-2011. KF (Kim Furdal)

Litt.: Anders Pontoppidan Thyssen (red.): *Herrnhuter-Samfundet i Christiansfeld, bd. I-II. 1984. Jørgen Bøytler og Jørgen Toft Jessen: Christiansfeld. Livet og husene. 2005. Jørgen Toft Jessen: Christiansfeld. Sønderjyllands Kulturmiljøer, nr. 1. 2000.*

Damkatastrofen. Ulykke på Haderslev Dam 8. juli 1959. Udflygtsbåden Turisten brød i brand på vej fra restaurant Damende til Haderslev. Årsagen var uforsigtighed med benzintilførselen til bådens motor. Båden var godkendt til 35 passagerer, men havde 93 ombord, da ulykken skete. Heraf omkom 57 personer, 37 ved drukning og 20 af forbrændinger. Bådens ejer, der også førte båden, blev kendt skyldig i uagtssomt manddrab. Mindsten ved Haderslev Dam rejst i 2009. LSM (Lennart S. Madsen)

Litt.: Flemming Just og Poul-Erik Thomsen: *Den tavse tragedie. 2009.*

Ecco. International skokoncern med hovedsæde i Bredebro og Tønder. I januar 1963 købte Karl Toosbuy fra Bagsværd en industribygning i Bredebro med henblik på etablering af en skofabrik. Bredebro Skofabrik A/S, senere Ecco A/S, påbegyndte produktionen i april 1963. I 1974 etablerede

Ecco sin første udenlandske produktion i Brasilien. I 1982 fulgte licensproduktion i Japan, og i 1984 blev en ny fabrik etableret i Portugal. Med udgangspunkt i produktion af fritidssko og en højt udviklet produktionsteknologi er Ecco blevet en global virksomhed. Fabrikken i Portugal er i 2009 udviklingscenter for Eccofabriker i Slovakiet, Indonesien, Thailand og Xiaman i Kina. Ecco ejer garverier i Holland, Kina, Indonesien og Thailand og har etableret datterselskaber og salgsafdelinger verden over. Bredebro er fortsat hovedkvarter for Ecco A/S, men er ophørt som produktions-

Ecco-reklame.

Foto: Ecco.

enhed. I 1994 blev Ecco Uddannelses- og Conferencecenter etableret i den tidligere landbrugsskole i Tønder. Tønder blev i 1999 også hjemsted for et Ecco distributionscenter for det skandinaviske og tyske marked. Efter Karl Toosbuys død i 2004 overtog hans datter, Hanni Toosbuy Kasprzak, ejerskabet af Ecco A/S, og svigersønnen Dieter Kasprzak blev udnævnt til administrerende direktør. I 2007 solgte Ecco næsten 17 millioner par sko på verdensplan. 2010 havde Ecco en nettoomsætning på 6,1 milliarder danske kroner.

MAN (Morten Andersen)

Litt.: www.ecco.com

Farisæer. En varm drik med kaffe, rom og flødeskum, populær langs hele Vadehavskysten. Ifølge traditionen blev drikken udviklet i 1874 på Nordstrand, hvor sognepræsten på øen, pastor Bleyer, forsøgte at fremme ædrueligheden. Det lykkedes, idet de vanlige kaffepunche blev udskiftet

Farisæer-kop.

Foto: Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot.

med kaffe med flødeskum. Men ved et barnedåbsgilde drak præsten en kop kaffe med flødeskum, der var beregnet på hans sidemand. Herved opdagede han, at flødeskummet skulle dække over romduften, og han udbrød forbitret: "Oh, I farisæere!". Der kendes flere varianter, hvor der i stedet for kaffe bruges te som grundsubstans. En variant med kakao kaldes Tote Tante. IA (Inge Adriansen)

Litt.: Inge Adriansen: Sønderjysk kagebog. 1996.

Gramhavet. Betegnelse for det hav, som for 15-7 mio. år siden dominerede det område, vi i dag kender som Danmark. Gennem tiden har Gramhavet haft varierende dybde ned til ca. 100 meter. For 10 millioner år siden bredte havet sig over den vestligste del af Danmark og havde kun for-

bindelse til de store oceaner gennem en passage mellem Norge og Skotland. Disse forhold sikrede, at ler, silt og andet materiale aflejredes på bunden, hvorved der var gode forhold for dannelse af fossiler. Der er da også gjort talrige fund, som viser, at klimaet i Gramhavet har været subtropisk og dyrelivet varieret. Der er fx fundet spor af furealger, mosdyr og krukke dyr (foraminiferer), talrige arter af snegle og muslinger samt forskellige hvirveldyr som fisk, sæler og hvaler. For ca. 7 mio. år siden faldt havniveauet atter, og landet blev blotlagt. Aflejringerne kan i dag opleves i Gram Lergrav, og en stor del af fossilerne, heriblandt fossiler af hvaler, er udstillet på Museum Sønderjylland - Naturhistorie og Palæontologi i Gram (→Museumsvæsen).

HT (Helle Thuesen)

Litt.: Erik S. Rasmussen og Stefan Piasecki: Gramhavet, i: Naturens Verden, nr. 4, årg. 88. 2005.

Hans den Yngre, 1545-1622. Hertug af Slesvig og Holsten. Hans var yngste søn af Christian 3. Ved arvedelingen efter denne i 1564 fik Hans af sin storebror, Frederik 2., overladt områder i både Slesvig (Als, Sundevad og Ærø) og Holsten (Pløn og Ahrensboek) og i 1582 Glücksborg, samt Reinfeld i Holsten. Ligesom andre hertuger havde han et stort behov for selvhævdelse og status, men måtte lide den tort aldrig at blive hyldet som regerende hertug af Hertugdømmernes stænder, og han fik herved ingen andel i →fællesregeringen. Et helt nyt begreb - en afdelt hertug - opstod hermed (→Hertug). Det betød, at Hans den Yngre ikke kunne opkræve skatter, slå mønt eller føre egen udenrigs-

politik. Til trods for de nære familie-bånd til den danske konge var han kun fyrste af 2. klasse. Til gengæld arbejdede han med stor energi på at styrke sine finanser og udvide sit territorium. Hans nedlæggelse af mange bondegårde for at skabe større herregårdsmarker medførte store ændringer i landbrugsstrukturen, især på Als og Sundeved.

Hans d. Yngre fik 23 børn i sine to ægteskaber og blev stamfader til en række fyrsteslægter, bl.a. det nuværende danske kongehus. Efter Hans den Yngres død blev hans besiddelser opdelt i fem minihertugdømmer: Ærø, Nordborg, Sønderborg, Glücksborg og Pløn. IA (Inge Adriansen)

Litt.: Inge Adriansen: *Hertug Hans den Yngre, i: Carsten Porskrog Rasmussen m.fl. (red.): De slesvigske hertuger. 2008.*

Karsten Hermansen: *Kongeblod og Fyrstedømme. Portræt af Hans Den Yngre. 2006.*

Ideelle hjørne, Det. Betegnelse på Rødding og sognene Lintrup, Hjeriting og Skrave, hvor danskheden altid har stået stærkt, også i tiden under tysk styre. Den første folkehøjskole blev grundlagt i Rødding 1844 (→Højskoler), den første frimenighed blev oprettet i Rødding i 1874 (→Frimenigheder, Danske), og det første danske →forsamlingshus blev opført i Skrave i 1892. Betegnelsen bruges endnu i dag i lokal markedsføring.

IA (Inge Adriansen)

Kvaksalveri. Dansk ord for uautoriseret lægebehandling. Forbudt i Danmark indtil 1935. Tilladt i Tyskland med enkelte begrænsninger. De sønderjyske kvaksalvere var ofte selvlærte, enkelte havde en vis uddannelse fra tyske kursteder. De behandlede

alle former for sygdomme med bl. a. →homøopati, nogle foretog operationer med fuld bedøvelse. Kvaksalverne skulle opgive deres virksomhed efter Genforeningen i 1920, men da den ofte var familiens eneste levebrød, blev der indført en særlov for Sønderjylland, der gav kvaksalvere mulighed for at søge om tilladelse til at fortsætte deres arbejde. Enkelte fik det, men med begrænsninger i forhold til deres tidligere funktion, og de fleste fik afslag. Det medførte en kraftig reaktion fra den sønderjyske befolkning med protestskrivelser til justitsministeren, breve til kongen og avisdebat. Denne reaktion var medvirkende til, at Folketinget vedtog en ny lægelov, gældende fra 1935, hvor efter kvaksalveri med visse begrænsninger blev tilladt i Danmark.

ANJ (Andreas Johannsen)

Litt.: A. Johannsen: *Særlov for kvaksalvere i Sønderjylland 1920-1935, i: Søn Årb 2008.*

Lavsvæsen. Sammenslutning af udøvere af et håndværk eller et andet erhverv som købmænd, vognmænd eller skippere i en købstad. Lavet (ty.: Amt) skulle varetage medlemmernes faglige, økonomiske og sociale interesser, sikre uddannelsen, kvaliteten af arbejdet samt efterhånden også forhindre, at der kom for mange mestre. De kendes allerede fra 1200-tallet og fik stigende betydning igennem middelalderen. O. 1500 var der i Flensborg godt 20 lav, hvoraf nogle rummede flere håndværk, som fx lavet for guldsmede, malere, glarmestre og snedkere fra 1497, men i de fleste byer var der langt færre. Antallet af lav var størst o. 1700.

Lavet blev reguleret gennem dets skrå, der bestod af en række regler om alt fra forholdet mellem mestre, sven-

Tre segl fra forskellige lav i Haderslev, festbagerlavet, rebslagerlavet og smedelavet.

Billede: Thomas Achelis: Haderslev i gamle Dage, 1627-1800.

de og lærlinge til arten af lavets sammenkomster. Skråen skulle godkendes af bystyret.

Fra slutningen af middelalderen håndhævede lavene i stigende grad et monopol, hvilket bl.a. førte til, at de nyudlærte håndværkere måtte gå på valsen, da de ikke kunne påregne at blive mestre i den by, de var udlært. Lavene blev bl.a. af den grund ved flere lejligheder forsøgt forbudt, således

af Christian 4. i Kongeriget i 1613 og i Hertugdømmerne 1615, men han måtte atter tillade dem fra 1621. Til gengæld blev der i løbet af 1600-tallet givet mulighed for, at der i en by kunne være en til to frimestre, der stod udenfor lavet. Det var dog langt fra alle lav, der var lukkede, dvs. havde fastsat et maksimalt antal mestre der måtte være i byen. Således var der 13 lav i Haderslev o. 1800, hvoraf seks var lukkede. Fra slutningen af 1700-tallet kom hele det rigide lavssystem i stigende grad under kritik. I 1826 blev de lukkede lav forbudt, og forskellige senere love begrænsede deres indflydelse. Mange håndværksmestre ønskede lavene afskaffet, og der blev i stedet etableret håndværkerforeninger, der skulle varetage alle håndværkeres interesser, fx Flensborg 1838, Haderslev og Husum 1857 og Bredsted 1859. I Kongeriget blev lavene endeligt afskaffet med Næringsfrihedsloven af 1857, der trådte i kraft i 1862, men denne lov fik ikke gyldighed i Hertugdømmerne. Først i 1867 ophævede det preussiske styre alle lavsprivilegier, og 1869 blev næringsfriheden indført.

Allerede få år senere forsøgte man at genoplive lavene som frivillige mesterforeninger (ty.: Innung), der skulle sikre en ensartet lærlingeuddannelse, aflæggelse af mesterprøver m.m. De dækkede nu betydeligt større områder end blot en købstad. I 1881 fik disse foreninger det officielle ansvar for uddannelserne, og fra 1897 blev der igen åbnet mulighed for at etablere tvangslav. Dette indebar, at alle mestre i et område skulle være medlem af lavet for at kunne uddanne lærlinge. Tvangslavene blev atter ophævet i 1920 og omdannet til mesterforeninger efter dansk mønster.

For at lette overgangen etableredes Fællesrepræsentationen for Sønderjysk Håndværk og Industri, der samarbejdede med den tilsvarende danske organisation. Kun ganske få mesterforeninger findes stadig, i dag næsten udelukkende som selskabelige foreninger. LSM (Lennart S. Madsen) *Litt.: Bent Vedsted Rønne m.fl.: Uden smed kan ingen sig bjærge ... 2009. Otto Kettmann: Handwerk in Schleswig-Holstein. Neumünster 1987. Ole Degn i: DSDE, bd. 12.*

Madsen-Ohlsen, Jeppe, 1891-1948. Maler, født i Christiansfeld. Madsen-Ohlsen var selvlært som maler og efterlod sig et særpræget værk med en motivkreds, der har hovedvægt på temaer fra byen Christiansfeld. Hans emner kredsedede omkring døden, manden med leen, knokkelmanden på kisten, det døde barn, begravelsesfølget og motiver med herrnhuterne på vej til kirkelige handlinger. Selv blomstermotiver, skovbilleder og opstillinger har relation til det menneskelige vilkår, at vi er dødelige. Madsen-Ohlsens malerier er malet i en naturalistisk forenklet stil med et spirituelt indhold. Hans farveholdning er stemt i mol, og billederne har en skarp markering af lyse og mørke partier. Kunsthistorisk er Madsen-Ohlsens værker knyttet til stilretningen Neue Sachlichkeit, som var en kunstretning, der udviklede sig i 1920'ernes Tyskland. I Danmark er Jeppe Madsen-Ohlsens billeder forbundet med landskabsmalerne fra kunstnersammenslutningen Corner og med de kunstnere, som senere fik betegnelsen mørkemalere. Madsen-Ohlsen havde stor indsigt i kunsthistorie og var optaget af at formidle den sønderjyske landsdels kunst i 1930'erne.

Han deltog også i arbejdet med at etablere et kunstmuseum i landsdelen og virkede som censor ved →Sønderjysk Malersammenslutning. Der findes en repræsentativ samling af malerens kunstværker på Museum Sønderjylland. *KK (Katrine Kampe) Litt.: Peter Michael Hornung i: Ny Dansk Kunsthistorie, bd. 6 og 7. 1995. Ole Jul Larsen i: Weilbach, bd. 5. Nina Damsgaard: Albert og Jeppe, erindringens malere. 2000.*

Nord-Als Musikfestival. Musikfestival med et bredt musikprogram fra pop til punkrock. Festivalen har eksisteret siden 1981 og foregår hvert år den anden weekend i juni i området omkring Nordborg Slots Efterskole. Det er frivillige og ulønnede, der planlægger og afvikler festivalen.

EDJ (Elsemarie Dam-Jensen)

Okseøerne. I Flensborg Fjord, lige ud for Sønderhav, ligger Lille Okseø og Store Okseø. Lille Okseø (4 ha) ejes af Københavns Lærerforening, som driver lejrskole på øen. Store Okseø (8 ha) ejes af Naturstyrelsen, som har forpagtet øen til privat side. Der er et landbrug og en kro på øen. Et sagn fortæller, at det var på Lille Okseø den pestrante dronning Margrete 1. døde i 1412, efter at hun havde besigtiget byggeriet på →Duborg Slot i Flensborg. En anden version af sagnet siger, at dronningen døde på et skib i Flensborg Fjord. Okseøernes navn skyldes, at de om sommeren blev brugt til græsning og opfedning af okser. Der er hele året færgefart til Store Okseø fra Sønderhav.

MA (Martin Abrahamsson)

Litt.: Skov- og Naturstyrelsen: Vandreture nr. 129.

Pers Awten med Biikebrennen i Stolberg på Sydslesvigs vestkyst 1985.

Foto: Helge Krempin.

Pers Awten. Betegnelse for aftenen 21. februar, dagen før Sct. Peters dag 22. februar. Antageligt holdt man oprindeligt ting på denne dag, traditionen er dog usikker, men fra 1600-tallet blev det denne aften, hvor søfolk på Vadehavssøerne og langs Vadehavskysten tog afsked med familie og venner, inden de tog af sted på hvalfangst i Nordatlanten. Man fejrede aftenen med bål (fri.: Biikebrennen), grønlangkål og kaffepunser.

Skikken er bevaret eller genoptaget flere steder, bl.a. på Rømø, ved Emmerlev Klev og på Nordstrand i Sydslesvig. EDJ (Elsemarie Dam-Jensen) *Litt.: Inge Adriansen: Skikke og traditioner i årets løb i Nord- og Sydslesvig. 1990.*

Rugbrød, Sønderjysk. Et sønderjysk rugbrød er et brød med en halvrund form og en mørk sprød skorpe. Det er kendetegnet ved saftig konsistens og kraftig smag af rug. Smagen skyldes den fintmalede rug, konsistensen kommer af en særlig bagemetode, kaldet gistning. Udseendet skyldes, at rugbrødet ikke er bagt i form. Sønderjysk rugbrød fremstilles på brødfabrikker som Kohberg i Bolderslev og

hos bagere, men hjemmebages kun i meget begrænset omfang.

IA (Inge Adriansen)

Litt.: Inge Adriansen: Sønderjysk kogebog. 1996.

Simmersted-ulykken. Miljøkatastrofe 20. januar 1972 ved Simmersted nord for Haderslev. En tankbil med 20 tons meget giftigt fenol væltede ved byens vandværk, og myndighedernes indsats var ukoordineret og ineffektiv, da der ikke fandtes nogen overordnet beredskabsplan for miljøkatastrofer i Danmark. Straks efter ulykken blev en til dels endnu gældende miljøberedskabsplan udarbejdet, og der blev indført en lang række krav til transport af miljøgifte.

LSM (Lennart S. Madsen)

Thomsen, Karsten, 1837-1889. Digter og kromand. Karsten Thomsen var født i Frøslev. Efter sin konfirmation var han hjælpelærer ved Frøslev Skole. Han overtog sine forældres gård og Frøslev Kro som 22-årig. Kroen blev et samlingssted for sognets dansksindede. Han er mest kendt som forfatter til digte og sange på sønderjysk dialekt. De blev udbredt i Sønderjylland og senere i Danmark ved hjælp af vennen →Morten Eskesen. Det fortælles, at Karsten Thomsens danske sindelag var medvirkende til, at Frøslev forblev overvejende dansksindet og ved grænsedragningen i 1920 blev udskilt fra Hanved Sogn og lagt til Danmark.

EDJ (Elsemarie Dam-Jensen)

Litt.: Birgitte Hokkerup og Kirsten Sparvath: I Synnerjylland er æ føjt! Karsten Thomsens liv og digtning. 1996. ■

Set og sket i Grænselandet

Grænselandskronik

Af H.E. Sørensen

Oktober kvartal var præget af folketingsvalget den 15. september og i grænselandet af Istedløvens hjemkomst til Flensborg Gamle Kirkegård den 10. september. H.E. Sørensen causerer over stort og småt i grænselandet. Synspunkter i Grænselandskronikken er udtryk for forfatterens holdning, og udtrykker ikke nødvendigvis Historisk Samfunds holdninger.

Folketingsvalget

Sønderborgkredsen blev ubetinget Sønderjyllandsmester ved folketingsvalget med ikke færre end fire mandater, hvilket er halvdelen af de valgte i landsdelen. De er dog alle valgt delvist på stemmer fra andre kredse. Det drejer sig om Ellen Trane Nørby fra Venstre, Benny Engelbrecht fra Socialdemokraterne, Jørn Dohrmann fra Dansk Folkeparti og Jesper Petersen fra SF. De fire resterende sønderjyske folketingsmedlemmer er Peter Christensen og Hans Christian Schmidt fra Venstre (valgt og bosiddende i Aabenraa og Haderslev) samt de to radikale Marlene B. Lorentzen og Lotte Rod, valgt i Aabenraa og Haderslev, men hjemmehørende i Kolding og Esbjerg. Lotte Rod har dog sønderjyske rødder og tilknytning til det tyske mindretal. Endvidere blev - lidt uden for det lokale - Mette Bock fra Liberal Alliance valgt. Men hun var opstillet i hele den sydjyske storkreds og er derfor ikke valgt specielt i Sønderjylland. Dertil kommer ven-

strefolkene Eva Kjer Hansen fra Løjt og Bertel Haarder, født i Rønshoved, som er valgt i Kolding og København.

Valget i Sønderjylland afspejlede stort set landsresultatet. Dog gik Venstre en smule tilbage i vor landsdel, mens der var fremgang i landet som helhed. Men ellers var der ikke store afvigelser. Enhedslisten tre-firedoblede sit stemmetal, men fik ingen lokal kandidat valgt. Det sydjyske mandat gik til Henning Hyllested i Esbjerg. De Konservative blev halveret, og storkredsen har nu kun ét mandat (Mike Legarth fra Vamdrup) mod tidligere to. Også SF havde en slem tilbagegang, men Jesper Petersen beholdt mandatet ligesom Jørn Dohrmann fra Dansk Folkeparti. Han er nu ene sønderjyde om at repræsentere sit parti, da Søren Krarup ikke genopstillede, og ingen af de andre kandidater formåede at slå igennem. Derimod blev Krarups datter, Marie Krarup, valgt i Esbjerg. De radikales store fremgang betød to valgte.

Samtidig må Sønderjylland se i øjnene, at man mister hele fire ministre, skatteminister Peter Christensen, trafikminister Hans Chr. Schmidt, videnskabsminister Charlotte Sahl Madsen, der ikke var medlem af Folketinget og heller ikke blev det denne gang, og sundhedsminister Bertel Haarder. Helle Thorning-Schmidts regering betyder, som redaktør Poul-Erik Thomsen skrev, at Sønderjylland nu er "ministerfrit om-

råde" (JV, 4/10). Til gengæld blev Ellen Trane Nørby og Jesper Petersen deres partiers politiske ordførere.

Mindretalsskoler

Efter sommerferien begyndte 125 elever i indskolingsklasserne på de tyske skoler i Sønderjylland. Det er en fremgang på 14 elever i forhold til 2010. I de tyske skoler går nu 1.233 elever, en fremgang på 21 i forhold til året før, eller knap to pct. Den største skole er Sønderborg med 188 elever, mens Haderslev og Aabenraa hver har 182. I den anden ende har de fem mindste skoler under 25 elever. Hertil kommer 134 elever på Det tyske Gymnasium og 94 på efterskolen i Tinglev. Det giver i alt 1481 elever i de tyske skoler.

De 46 danske skoler i Sydslesvig modtog i år 594 nye elever, kun to færre end året før. Det samlede elevtal er steget fra 5636 i 2010 til nu 5668, ikke voldsomt, men dog en halv procent. Vyk skole på Før er den mindste med kun 12 elever og yderligere to skoler har under 30 elever. De to gymnasier Duborg-Skolen i Flensborg og A.P. Møller Skolen i Slesvig har i alt 1076 elever. I de danske børnehaver er der 1960 børn.

Kritik og loyalitet

"Man skal være åben over for andre og kritisk over for sine egne", sagde Georg Brandes en gang. Det er af nogle blevet opfattet som en opfordring til illoyalitet. Men i virkeligheden er det det stik modsatte. Man skal ikke afvise nogen, blot fordi de er 'fremmede', og man skal ikke klappe i de små hænder, alene fordi det er en af vore egne, der siger eller gør noget. Man skal vurdere tingene efter det, de

er. Sund skepsis og sund imødekommenhed er et tegn på styrke. At man ved, hvem man er, og dømmer derudfra.

Efter at Søren Krarup i skarpe vendinger havde bebrejdet Sydslesvigsk Vælgerforening (SSW) for partiets kritiske holdning til indførelse af en øget grænsekontrol, skrev SSWs formand, landdagsmand Flemming Meyer: "Min kærlighed til Danmark, dvs. til det danske sprog, til den danske kultur og til det danske folk har altid været og vil også fremover altid være uafhængig af, hvem der sidder i regeringen, og hvilken politik de fører". Han fortsatte: "Og det sårer mig, hvis der er nogen, der drager min danskhed i tvivl, bare fordi jeg ikke siger ja og amen til alt, hvad en dansk regering foretager sig". Hvorefter han skød med skarpt og med direkte adresse til Krarup: "Beskylder du også andre danske partier, når de er uenig med regeringen, for at begå bagholdsangreb, føre politisk krig eller angribe Danmark og det danske folketing?" (Fl.A. 16/7).

På partiets landsmøde i Husum et par måneder senere uddybede han dette synspunkt. "SSW så sig nødsaget til at kritisere den nu afgående danske regering, ... da enhver fast kontrol ifølge SSW ville kunne hæmme det daglige grænseoverskridende samarbejde". Mere principielt tilføjede han: "Derudover ser vi os som en del af det danske folk. Vi er også i de sidste år i forbindelse med den manglende viden hos danskere om Sydslesvig fra forskellig side blevet opfordret til at blande os i den danske samfundsdebat. Derfor er det naturligt, at SSW som det danske

Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

Cimber Air i Sønderborg er landet og reddet i sidste øjeblik af en ukrainsk mangemilliardær, der købte 70% af aktierne.

mindretals parti blander sig i en debat, der oven i købet berører os særligt her i grænselandet". Og derfor "har vi ingen forståelse for, at der er nogle, der mener, at vi ikke må kritisere den danske regering. Som danske sydslesvigere bør vi selvfølgelig være loyale over for Danmark og vore danske venner. Men loyalitet betyder ikke, at vi giver os selv mundkurv på. Netop blandt venner bør man kunne sige fra, når man er af den opfattelse, at tingene går i den forkerte retning", sluttede Flemming Meyer (Fl.A., 22/9).

Løvens hjemkomst

Ved markeringen af Isteddagen på

Flensborg Gamle Kirkegård den 25. juli sagde chefredaktør Bjarne Lønborg fra Flensborg Avis i sin tale, at det var sidste gang "vi mødes uden Bissens monument". Da var Istedløven allerede på vej, og 18. august blev den store bronzefigur hejst op på soklen nord for "kæmpehøjen" med de danske officersgrave omgivet af faldne soldater, såvel danske som tyske (Fl.A., 19/8). Vi var nok slet ikke så få, der i de følgende dage tog turen ind over kirkegården for at hilse på løven og byde den velkommen, selv om den endnu havde en sæk over hovedet.

Den var fjernet, da vi samledes igen den 10. september. Løven stod

højt og frit på sin sokkel på en smuk grøn, men meget blød plæne. Slesvigske Musikkorps spillede, og der var taler af overborgmester Simon Faber, prins Joachim, kulturminister Per Stig Møller og den tyske ambassadør i Danmark Michael Zenner. "Løven skal være et monument om fred og fordragelighed danskerne og tyskerne imellem. Og samtidig fortælle om det, der var for mange år siden", sagde ministeren og fortsatte: "Monumentet maner om aldrig at gentage historiens rædsler". ... "I 1930'erne talte man om, at grænselandet var enten en front eller en bro, og det blev en front" ... men "løven fortæller nu en anden historie om venskab og godt naboskab. Det blev en bro, som løven gik hen

over", sluttede Per Stig Møller.

Efter talerne afslørede prins Joachim den nye bronzetavle med indskriften: "Isted. Den 25. Juli 1850. Rejst 1862. 2011 wieder errichtet als Zeichen von Freundschaft und Vertrauen zwischen Dänen und Deutschen".

Burde indskriften ikke - i netop dette tilfælde og løvens historie taget i betragtning - have været på både tysk og dansk? Genrejsningen er dog resultatet af en gensidig gestus. Og vidner om gensidigt venskab og respekt.

Både prinsen og ministeren talte på begge sprog, og i lyset heraf vakte det nogen forbavselse - for ikke at bruge et stærkere udtryk -, at Simon Faber og ambassadøren kun talte på tysk, uagtet i hvert fald den førstnævnte beher-

Foto: Der Nordschleswiger.

sker dansk til fuldkommenhed - og hvis Michael Zenner ikke gør det, kunne en tolk vel have klaret opgaven. Jeg har fuld forståelse for Fabers måske lidt penible situation som dansk borgmester i en overvejende tysk by, men byen har selv valgt ham. Netop ved en sådan lejlighed burde han som Flensborgs repræsentant have vist byens gæster den samme høflighed og respekt, som gæsterne viste byen - ved at tale på begge sprog.

Men uanset hvad: Istedløven er - endelig - tilbage på sin rette plads.

Grænseforeningen

Grænseforeningens hovedbestyrelse med formanden Finn Slumstrup og generalsekretær Knud-Erik Therkelsen i spidsen ragede i løbet af som-

meren grundigt uklar med de lokale foreninger i Sønderjylland. 'Oprøret' startede i Sønderborg, hvor bestyrelsesmedlem Flemming Nielsen på generalforsamlingen i foråret vendte sig kraftigt mod ikke mindst hovedbestyrelsens tilsyneladende uforbeholdne støtte til kunstneren Kenn André Stillings forslag om at rejse et såkaldt 'forsonings'-monument i skanserne på Dybbøl Banke. Men også andre ideer fra hovedkontoret vakte modstand i landsdelen. Således, at man skulle sige "Slesvig" i stedet for "Sønderjylland", forslag om en slags regionalisering af området mellem Ejderen og Kongeåen med 'grænse' mod nord og syd, og bevæbnede tyske troppers deltagelse i markeringen af Dybbøldagen den 18. april. Et 'forsoningsmøde' endte i stejlhed fra begge sider, og Flemming Nielsen meldte sig ud af foreningen.

Sidst i september mødtes de fem sønderjyske afdelinger af Grænseforeningen i idrætscenteret i Sønder Hostrup for at lægge en fælles linje over for hovedbestyrelsen. Her var der fuld opbakning bag de synspunkter, Sønderborgafdelingen havde givet udtryk for. Situationen var så alvorlig, at man kunne frygte, at de sønderjyske afdelinger måske ville melde sig ud af hovedforeningen,

Hoptrup Efterskole brændte den 4. august 2011. Heldigvis kom ingen mennesker noget til under branden.

hvilket på sigt kunne få de alvorligste konsekvenser, idet en sådan splittelse kunne blive dødsstødet for foreningen på landsplan. For hvordan ville man reagere i Grænseforeningen andre steder i landet, hvis sønderjyderne ikke længere ville være med?

Slumstrup og Therkelsen så nu skriften på væggen. De fandt stadig ideen om et forsoningsmonument god, men nu kunne det da godt opstilles et andet sted, f.eks. ved Kruså. At bruge "Slesvig" i stedet for "Sønderjylland" havde kun været en strøtanke og en "grænsedragning" ved henholdsvis Ejderen og Kongeåen noget rent hypotetisk, skrev Therkelsen. Flemming Nielsen påviste derefter med klokkeklare citater, at det var langt mere end det (Fl.A., 5/10). Men selvfølgelig skal man fryde sig over enhver synder, der omvender sig.

Og så måske i stedet vende sig mod den tanke, som Frode Kristoffersen har fremsat om i stedet for et "forsoningsmonument" i stål og granit at oprette "et levende mindesmærke - i form af studiepladser og muligvis kollegieværelser ved universiteterne Alision i Sønderborg og universitetet i Flensborg" (JV, 16/7). Det ville være knap så spektakulært, men med så meget mere fremtid i.

Så var der trods alt mere fornuft i Grænseforeningens initiativ til en landsindsamling til en fond, der skulle fremtidssikre Dybbøl Mølle som nationalt monument. Indsamlingen skulle gerne nå op på 5 mio. kr. (JV, 24/8).

Storketragedie

Det vakte både glæde og sensation, da et storkepar slog sig ned i foråret i

Hjemsted Oldtidspark nær Skærbæk, og jubelen blev ikke mindre, da det viste sig, at de fik to unger. Imidlertid døde storkeungerne af sult. Man havde ellers forsøgt at fodre dem med daggamle kyllinger (JV, 9/7). Men da dyrebeskyttelsesloven forbyder at anvende levende dyr som foder, var kyllingerne blevet gasset og derefter frosset ned, inden de blev lagt ud til storkene. Men dem ville de ikke æde. Hvilket næppe kan undre nogen. Storke er nemlig ikke ådselædere, men går efter levende bytte. Det skulle vel ikke have været så svært at indsamle haletudser og sætte dem ud i damme og vandhuller rundt om reden, så der kunne være en varig bestand af frøer i nærheden. Og ville man endelig fodre med kyllinger, så skulle de i det mindste rende rundt, så storken havde noget at gå på jagt efter. Og helt ærlig: Hvad er værst for kyllingerne, at blive gasset eller at blive taget af en stork?

Senere krævede Danmarks Naturfredningsforening, at der skal tages 200.000 ha. landbrugsjord ud af intensiv drift og udlægges til vådområder og høslet for at skabe livsbetingelser for en dansk storkebestand (Fl.A., 15/7). Det var ikke så lidt! Det svarer til halvdelen af Sønderjylland.

De dumme sønderjyder

En FDB-analyse på baggrund af salg i bl.a. SuperBrugsen og Kvickly viser, at folk i København og Nordsjælland køber ca. fire gange så mange økologiske varer som folk i Sønderjylland.

"Det er ikke overraskende", sagde Kirsten Lund Jensen fra organisationen Landbrug og Fødevarer, for "vi ved fra tidligere undersøgelser, at jo mere viden folk har, des mere økolo-

Foto: Der Nordschleswiger.

Den 12. september 2011 afslørede hans kongelige højhed prins Joachim en mindesten for feltmarskal Hans Schack.

gi køber de" (JV, 29/8). Eller sagt med rene ord: Fjølserne i Sønderjylland kan simpelthen ikke hitte ud af det.

Der kan dog også være en anden grund, nemlig at folk på landet kender mere til landbruget end dem, der bor i København, og derfor ved, at det konventionelle landbrugs produkter er fuldt på højde med økologernes.

Erhvervslivet

Der har været både positive og negative meldinger fra det sønderjyske erhvervsliv i det forløbne kvartal. Benniksgaard Golf Center i Rinkenæs gik konkurs (JV, 25/8), og det samme gjorde landbrugsmaskinfabrikken JF-Stoll i Sønderborg, men den blev reddet på målstregen af DLG og Kongs-

kilde Landbrugsmaskiner, som opkøbte virksomheden (JV, 24-27/9). Cimber Air i Sønderborg blev i juli reddet af en ny storaktionær, idet den ukrainske mangemilliardær Igor Kolomajskij købte 70 pct. af aktierne for 165 mio. kr. (JV, 8/7). Trods stærkt stigende passagertal udviste det forløbne regnskabsår et underskud på 212 mio. kr. Omsætningen havde været 1,941 mia. kr., og for det kommende år forventes en stigning til 2,1 mia. (JV 31/8).

Derimod kunne Sauer-Danfoss melde om en omsætningsstigning på 22 pct. og rekordoverskud på 75 mio. dollars - ca. 450 mio. kr. Målsætningen er en fordobling af omsætningen til omkring 20 mia. kr. i 2015 (JV, 5/8). SE (tidligere Syd-Energi) udviste

det bedste halvårsregnskab nogensinde med et overskud på 156 mio. kr. Der forventes et driftsoverskud i 2015 på 670 mio. kr. (JV, 23/8). Lastvognsfirmaet Carsten Noer i Toftlund, der gik konkurs tidligere på året, har genansat 40 af de afskedigede 60 mand, og målsætningen er at nå samme arbejdsstyrke som før, siger den tidligere ejer Carsten Noer, der nu er ansat som driftsleder (JV, 11/8). Ejeren af Gram Slot, Svend Brodersen, er i gang med at restaurere godsets tidligere staldbygninger for 20 mio. kr. og ombygge dem til et moderne messecenter (JV, 8/8).

A.P. Møller Fond har skænket 15 mio. kr. til sikring af naturområdet Sølsted Mose, der i 1996 undergik en større naturgenopretning.

DAGBOG

2. juli: Museum Sønderjylland offentliggør planer om et formidlings- og bevaringsprojekt vedrørende Første Verdenskrig med bl.a. Zeppelin-museet i Tønder og resterne af Sikringsstilling Nord som væsentlige indslag. "Den bedste nyhed i flere år", siger lederen af Zeppelin-museet, Manfred Petersen (JV). - Der foretages prøvegravninger i Nydam Mose for at kontrollere oldsagernes tilstand (JV). - I motorvejssporer på Sundeved er der fundet rester af bebyggelse, der kan stamme fra anglerne (Fl.A.).

5. juli: Realiseringen af arkitekten Frank Gehrys projekt for byggeri på Sønderborg havn går i gang.

8. juli: Friluftsrådet foreslår en åbning i Rønmødæmningen, så lystsejlere kan sejle gennem Vadehavet øst om Rønmø (JV).

9. juli: Flensborg får besøg af adskilli-

Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

ge gamle dampskibe i anledning af teknikfestivalen Dampf Rundum (No.). - Ved Fysing i Sydslesvig udgraves en vikingeboplads (Fl.A.).

10. juli: Rømø havn planlægger anlæg af en helikopterlandingsplads (JV). - Malene Jacobsen, Tønder, bliver landsformand for Ladies Circle (JV).

12. juli: Bertel Haarder har været minister i 20 år. Bortset fra den socialdemokratiske landbrugsminister Kr. Bording, der beklædte posten i godt 21 år mellem 1924 og 1950, er Haarder den politiker, der har siddet længst som minister siden 1900 (JP).

14. juli: Amtsrådsmedlem 1978-2002 og amtsborgmester 1982-2000 samt formand for amtsrådsforeningen 1994-2002, gårdejer Kresten Philipson, Lundtoftbjerg, dør 66 år (alle medier).

14. juli: Landboforeningen LHNs årlige labyrint i en majsmark ved Uge forestiller i år Christiansborg (JV).

15. juli: A.P. Møllers Fond skænker 20 mio. kr. til modernisering af Rødning Højskole (Fl.A.).

22. juli: Den kortttæede lærke har i sommer ynglet på Rømø. Det er første gang denne fugleart yngler i Nordvesteuropa (JV).

23. juli: En jernaldergård udgraves ved Kiding nord for Gråsten (JV).

24. juli: Sønderjysk Brandværnsmuseum i Gram foreslås flyttet til en større by for at skabe grundlag for et højere besøgstal (JV).

26. juli: En flok vikingeentusiaster bygger et vikingskib på Kalvø (JV).

29. juli: En 13-årig dreng i Sønderborg dræber en jævnaldrende kammerat med knivstik (JV).

2. august: Medgrundlægger af Heimatkundliche Arbeitsgemeinschaft

für Nordschleswig og tidligere medlem af Tønder Museums bestyrelse, overlærer Hans Jürgen Gläser, Tønder, dør 87 år (No.). - A.P. Møllers Fond skænker 15 mio. kr. til sikring af naturområdet Sølsted Mose (JV).

3. august: Greenpeace dumper store kampesten i havet vest for Sild for at beskytte fiskebestanden (Fl.A., JV). - Gæst nr. 1.000.000 besøger Danfoss Universe (Fl.A.; No.).

4. august: Hoptrup Efterskole brænder. Ingen mennesker kommer til skade. Skolen genåbner et par uger senere (JV, No., Fl.A.).

9. august: Tidl. formand for Smedemesterforeningen i Sønderjylland, for Teknisk Skole i Tønder og Nordvestjysk Energicenter, smedemester Jens J. Jensen, Rejsby, dør 79 år (JV).

11. august: Tulip opgiver at drive den stærkt omdiskuterede pølsepavillon på Torvet i Løgumkloster (JV).

12. august: Nationalpark Vadehavets nye sekretariat på Tønninggård på Rømø får ti medarbejdere (JV).

13. august: Embedslægen advarer mod bly i Tønders vandværk (JV).

14. august: 22 lokale borgmestre og regionsrådsformanden beder alle folketingskandidater støtte planen om en "hærvejsmotorvej" (JV). - Grænselandsudstillingen åbner i Sønderjyllandslandshallen (JV).

16. august: Henrik Skov Kristensens store værk om Fårhuslejren ("Straffelejren") præsenteres på Frøslevlejrens Museum (JV, No., Fl.A., JP).

19. august: Gamle filmstumper samles til en Sydslesvighistorie på film (Fl.A.).

26. august: Tønderfestivalen afholdes for 37. gang. Det er i øvrigt den vådeste nogensinde (JV). - Løgumkloster Efterskole starter busrute til Sjælland for eleverne på friweekender (JV).

Tulip har opgivet af drive pølsevogn på det bevaringsværdige torv i Løgumkloster.

27. august: Drabsmændene fra dobbeltmordet i Møgeltønder idømmes hver 16 års fængsel (JV).

31. august: En beboer på plejehjemmet Solgården i Bedsted testamenterer en større sum til hjemmet, som bruger dem til en tredages ferietur for alle beboere (JV).

6. september: Tidligere formand for Bund Deutscher Nordschleswiger og præsident for den europæiske mindretalesunion (FUEV) Hans Heinrich Hansen, Egersund, modtager Den sydtirolske Mindretalspris på 20.000 Euro på Schloss Tyrol (No.).

10. september: Sangeren Lars Lilholt optager musikvideoen 'Denmark's Killing Fields' på Dybbøl (No.).

12. september: I slotsparken i Møgeltønder afsløres en mindesten for feltmarskal Hans Schack (JV, No.).

14. september: En hidtil ukendt gen-

foreningssten bliver fundet ved Visby skole (JV). - Få dage senere dukker endnu en 'glemt' genforeningssten op ved Kravlund syd for Tinglev (JV, 24/9). - Tidligere byrådsmedlem (Sl.P.) og medlem af adskillige bestyrelser inden for mindretallet, købmand Kurt Heinrich Mahler, Aabenraa, dør 93 år.

21. september: Tinglev kommuneskole skal udbygges efter helt nye principper, tegnet af Skal Arkitekter, Horsens (No.).

26. september: Danmarksmesterskab i BMX-cykling afholdes i Ellum ved Løgumkloster (JV).

27. september: En skolebus kører i grøften med ca. 50 børn ved Harres nær Bredebro. Ingen kommer til skade (JV). - Billedskæreren Frederik Grube, Tinglev, dør 89 år.

28. september: Franciska Clausen-fon-

*Kresten Philipsen
døde 14. juli 2011
efter et aktivt liv som
bl.a. amtsborgmester
1982-2000.*

den, der ejer hendes malerier, overdrager samlingen til Brundlund Slot i hjembyen Aabenraa (JV).

29. september: En lokal tv-station oprettes i Tønder (JV).

30. september: Aabenraa fremlægger det største anlægsbudget i kommunens historie med bl.a. skolebyggeri, erhvervsudvikling på havnen, vej anlæg omkring sygehuset, halbyggeri og nyt plejehjem (Fl.A.). - USAs tidli-

gere vicepræsident, Nobelpristageren Al Gore, besøger Sønderborg og taler på Alsion i anledning af, at Sønderborg ansøger om at blive Europæisk Kulturhovedstad i 2017 (Fl.A.). ■

Forkortelser

Fl.A.: Flensborg Avis

JP: Jyllands-Posten

JV: JydskeVestkysten

No.: Der Nordschleswiger

Billedkunst i Grænselandet

Ole Lindbo: *'Kunst til Grænsen - Billedkunst i Sønderjylland og Sydslesvig'*. Grænseforeningens årbog 2011, København 2011. 80 sider, ill. Pris: 100 kr.

Grænseforeningens årbog 2011 handler om kunsten i grænselandet. Ole Lindbo har skrevet en fin indføring i det billedkunstneriske felt i vores område, og han tager med kærlige klem fat på en interessant problemstilling: Betyder grænser overhovedet noget for kunsten i dag?

Igennem bogen giver Ole Lindbo et klart indtryk af, hvad han mener, kunsten er, hvad den kan, og hvad den skal. Igennem kommentarer samt interview med tidligere rektor på Det Kgl. Danske Kunstakademi Else Marie Bukdahl og billedkunstnere og Grænselandsudstillingens formænd Bente Sonne og Ole Bjørn Petersen, pointerer Ole Lindbo markante forskelle på billedkunst i dansk og tysk tradition. Med kunsthistoriske sammenstillinger fra fortiden danner han et godt udgangspunkt for en diskussion af grænselandets kunstneriske identitet i dag.

Ole Lindbo har udvalgt 31 kunstnere, der har tilknytning til grænselandet. Han er selv bevidst om subjektiviteten i udvælgelsen, men jeg må alligevel nævne, at jeg blandt de velskrevne - men mindre velillustrerede - introduktioner savner etablerede kunstnere som Astrid Kruse Jensen, Mette Winckelmann og Torben Ebbesen. Desuden finder jeg fordelingen mellem udvalgte mandlige og kvindelige kunstnere kedeligt typisk; 25 mænd, 6 kvinder. Uden at blive beskyldt for betonenfeminisme tør jeg godt kalde det en skæv repræsentation af virkeligheden. En ærgerlig detalje i en ellers udmærket årbog, der giver en god indføring i kunsten i Sønderjylland og Sydslesvig.

Karen M. Olsen

Borgerskab og fællesskab

Juliane Engelhardt: *'Borgerskab og fællesskab. De patriotiske selskaber i den danske helstat 1769-1814'*. Museum Tusulanums Forlag, København 2010. 499 sider. Pris: 398 kr.

Bogen er en omarbejdet version af forfatterens ph.d. afhandling fra 2004. Dens

emne er 57 patriotiske selskaber, som i oplysningstiden i anden halvdel af 1700-tallet skød frem rundt omkring i det daværende danske monarki: Kongerigerne Danmark og Norge samt hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Dertil kommer seks selskaber på Island, som er oplistet i et særligt bilag side 435, men som måske af sproglige grunde ellers holdes udenfor undersøgelsen.

Til de patriotiske selskaber regner undersøgelsen selskaber, som selv udtrykte et patriotisk idé-grundlag. Bogen ser dermed de patriotiske selskaber på baggrund af tidens patriotisme og inddrager også det øvrige foreningsliv, som opstod. De patriotiske selskaber kan inddeles i tre typer: De økonomiske selskaber, understøttelses- og filantropiske selskaber og selskaber for uddannelse og oplysning.

De patriotiske selskaber har ikke tidligere været behandlet under en samlet synsvinkel. Bogen er derfor et pionérarbejde. Det må fremhæves som positivt, at undersøgelsen omfatter hele monarkiet og ikke som så ofte ellers alene Kongeriget. Ligeledes er det en styrke, at analysen inddrager tysk forskning i emnet, hvor man ellers ofte nøjes med den gængse angelsaksiske litteratur om national identitet. Bogen er gennemgående velformidlet, men mere kød og blod kunne teksten formentlig have fået, hvis forfatteren ud over statistikken over medlemmerne af de patriotiske selskaber havde forsøgt at beskrive nogle typiske foregangsmænd i selskaberne.

For sønderjyske læsere samler interessen sig om de selskaber, der virkede i hertugdømmerne. Her smerter det lokalpatrioten, at *Die Königlich-Dänische Acker-Academie*, som blev oprettet i 1762 af hofpræsten Philipp Ernst Lüders i Glücksborg, kun betegnes som "formelt set det første landøkonomiske selskab i helstaten", mens *Det Kongelige Danske Landhus-holdnings-selskab* fra 1769 gøres til "det første egentlige patriotiske selskab". Således tilkommer der kun Acker-Academie en fodnote til listen over de patriotiske selskaber side 66-70, ikke en plads på selve listen (men derimod nok på kortet side 68). Som begrundelse herfor anføres, at *Acker-Academie* kun virkede kort, højt

indtil stifterens død i 1786, at det aldrig rigtig kom i gang og at det ikke fik nævneværdig indflydelse. Denne vurdering står dog ikke alene i litteraturen. Peter Vollrath, der har givet en fyldig behandling af selskabet i sin afhandling *Landwirtschaftliches Beratungs- und Bildungswesen in Schleswig-Holstein in der Zeit von 1750 bis 1850* (1957), refererer således flere forfattere, som har tillagt Acker-Academie en mærkbar betydning. Det være nu hvad det vil. Fast står, at selskabet med forsamlinger med landbrugsfaglige foredrag og diskussioner i 1762, 1763 og 1765 nåede ud over papirstadiet.

Ovennævnte Vollrath nævner et *Ökonomische Lesegesellschaft im Amte Cismar* fra 1798, som ikke findes på Juliane Engelhardts lister. Dets levetid blev nu også kort, fire år. Fra småtingsafdelingen kan nævnes, at Kiel ikke som side 41 kan kaldes hertugdømmernes forvaltningsmæssige hovedby. Den kongelige statholder residerede på Gottorp Slot, hvor også Overretten for Slesvig fandtes, mens det holstenske regeringskancelli havde til huse i Glückstadt.

Det vigtigste patriotiske selskab i hertugdømmerne var *Die Schleswig-Holsteinische Patriotische Gesellschaft*, som blev stiftet i 1786 og relanceret i 1812. Det fik en stor betydning og får fortjent en indgående behandling i bogen.

De anførte kritiske bemærkninger skal ikke overskygge, at vi med Juliane Engelhardts bog har fået en betydelig udvidelse af vor viden om de patriotiske selskaber og deres placering i oplysningstidens historie.

Hans Schultz Hansen

Aabenraa på postkort

Kim Furdal og Jane Nissen: *'Postkort og byudvikling - Aabenraa på postkort 1890-1945'*. Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie, Aabenraa 2010. 76 sider, ill. med indklæbet bykort. Pris: 160 kr.

Bogen er bygget op over 34 postkort fra Aabenraa, hvoraf langt hovedparten stammer fra perioden 1890-1945. Postkortene er alle gengivet på venstre opslag, mens bogens højreopslag er forsynet med en tekst, der fortæller om det overforstående postkort og de emner i byens histo-

rie, det slår an. Overfor de to første postkort er et forord og en introduktion, der fortæller postkortets historie. Her kan man læse, at det netop var omkring skiftet mellem det 19. og det 20. århundrede, at man begyndte at fremstille postkort i Sønderjylland, herunder Aabenraa. Derefter følger en rundtur i Aabenraas byudvikling.

Postkortene er ikke valgt efter en særlig systematik, men er "et lille og personligt udsnit af samlingerne" på Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie. Læser man bogen synes strukturen dog at være nogenlunde opbygget efter Aabenraas bebyggelsehistorie. Således viser de første postkort bybakken og gadebilleder fra de gader, der ligger på og omkring bybakken. Så føres læseren ned mod Markedspladsen, Kredshuset og havnen. Derefter går turen uden for den gamle bykerne til indfaldsvejene, villakvarterene og en række interessante bygninger på byens rand: Bryggeriet, Statsbanegården, Kredssygehuset, Navigationsskolen, Sct. Jørgens Kirke, Farversmølle og Skyttegården. Endelig brydes mønstret, og turen går tilbage mod byen med badeanstalten på havnen, de hængende haver på bagsiden af husene beliggende mellem Nørreport og Storetorv, Tinghuset (CF-Gården) og Kirkepladsen ved Sct. Nicolai.

Bogen giver en fin rundtur gennem Aabenraa i billeder og tekst. Det er dog ikke 'det gamle' Aabenraa, der er i fokus, men rettere en periode i byens historie, som var præget af en betydelig vækst. Efter en nedgangsperiode i kølvandet på søfartens bratte ophør i årene omkring 1880, kom der atter gang i hjulene og en dermed følgende byudvikling omkring 1890. Som bogen viser, opførtes en række af de bygninger, som endnu er blandt Aabenraas mest markante arkitektur, netop i den efterfølgende periode.

Det ville have været fint, hvis det gennemgående var blevet oplyst, hvorvidt de centrale bygninger på postkortene endnu står, eller om de er blevet ofre på fremskridtets alter. En række af tekstsiderne har ledig plads, som blandt andet kunne være anvendt til dette formål.

Dette lille kritiske pip ændrer dog ikke

Glimt fra Oldtidsdage - 52 fortællinger fra den sønderjyske muld

Af Lennart S. Madsen

I FORSOMMEREN 1886 FANDT gårdejer Nielsen og dennes søn to guldsåle fra yngre bronzealder ved gravning i nærheden af en kilde i en dal ved Gl. Ladegård. Nyheden nåede ganske hurtigt til landråd Schreiber i Haderslev, der tog til Ladegård og købte såle af finderne. Året efter, formelt på kredsformødet den 21. september 1887, men reelt allerede på mødet den 25. februar 1887, blev det vedtaget at oprette et kredsmuseum for oldsager i Haderslev, og de fornødne midler blev bevilliget. Haderslev Museum blev stiftet.

I 2012 kan museet i Haderslev således fejre sit 125 års jubilæum, og det skal naturligvis markeres på behørig vis. Vi har dog besluttet ikke at arrangere en traditionel udstilling, men i stedet søge at sætte fokus på det, der igennem alle årene har været museets vigtigste arbejdsområde - fortidsminderne. Som det fremgår, var det et oldtidsfund, der blev anledning til stiftelsen af museet, og igennem alle 125 år har de arkæologiske udgravninger udgjort museets vigtigste område. Fra i begyndelsen at have dækket det gamle Haderslev Amt, har museet igennem 1900-tallet udvidet sit arbejdsområde, således at det fra 1958 omfattede hele Sønderjylland, og i de seneste år også Kolding kommune. I dette område har vi igennem årene undersøgt fortidsminder stammende fra alle perioder siden sidste

istid, ja endda et muligt fund af bearbejdet flint fra en endnu ældre periode!

Under titlen 'Glimt fra Oldtidsdage - 52 fortællinger fra den sønderjyske muld', vil arrangementet få et forløb, der er delt mellem museets hjemmeside, publikums smart-phones og endelig en række foredrag ved fortidsminder rundt om i Sønderjylland. Hver tirsdag igennem hele 2012 vil der på hjemmesiden (www.museum-sonderjylland.dk) blive afsløret et nyt fortidsminde. En beskrivelse af udgravningen af fortidsmindet og af dets historiske betydning vil være krydret med billeder og en beskrivelse af, hvor i det sønderjyske landskab det ligger placeret. Disse beskrivelser vil også, via en såkaldt App, kunne hentes ned på en smart-phone.

Endelig vil en række af fortidsminderne blive præsenteret ved et foredrag på selve stedet. Dette sker hver tirsdag kl. 17-18 i perioden marts - juni og august - oktober. Det vil være museets arkæologer, der bliver ansvarlig for tekst, billeder og foredrag, så i løbet af året vil publikum få lejlighed til at møde en lang række af de ansatte. Endelig afsluttes jubilæumsarrangementerne med museets årbog, der i 2012 vil handle om museets nye udgravninger på motorvejen og naturgasnettet. Men følg med på Museum Sønderjyllands hjemmeside fra uge 1, 2012! ■

Arkæologi Haderslev
 15. apr. - 31. dec. 'Starup - den forsvundne handelsplads'. Udgravning af kirke og bebyggelse.

Kunstmuseet Brundlund Slot
 5. nov. - 29. jan. 'Astrid Kruse Jensen - Disappering into the past'. - Soloudstilling med kunstneren Astrid Kruse Jensen, der arbejder med fotografi og videokunst.
 5. nov. - 29. jan. Sønderjysk kunst fra samlingen - Nyerhvervelser.

Kulturhistorie Tønder
 2. juli - 9. apr. 'Bore, Pi og Hüuw' - Hovedtøjs- og dragttradition fra Vadehavsøerne.

Drøhses Hus, Tønder
 1. apr. - 30. dec. 'Smukke Sting' - 50 års korssting fra Haandarbejds Fremme.
 1. apr. - 30. dec. Kniplinger fra Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot.
 1. apr. - 30. dec. Kniplingsgaver 2009-2010.

Kunstmuseet i Tønder
 29. okt. - 29. jan. Sigurdur Gudmundsson. - 'Situationer - fotografi 1970-1982'.
 29. okt. - 29. jan. Tommi Toija. - 'Skulpturer'.

Naturhistorie og Palæontologi, Gram
 17. apr. - 31. dec. Danekræ fra Gram.

Museerne i Museum Sønderjylland

Bliv løbende opdateret på

www.museum-sonderjylland.dk

fortsat fra side 315

ved, at der er tale om en smuk, velskrevet og gennearbejdet lille bog, som henvender sig til alle med interesse for Aabenraas historie. Den er således et fund for den interesserede turist, ligesom den formentlig vil kunne vise de fleste af Aabenraas indbyggere sider af deres by, som de ikke kendte i forvejen.

Mikkel Leth Jespersen

Dronning Ingrid

Birgit Jenvold (red.): 'Dronning Ingrid'.
Amalienborgmuseet 2010. 52 sider, ill.
Pris: 20 kr.

I 2010 ville Dronning Ingrid være fyldt 100 år. I den anledning viste De Danske Kongers Kronologiske Samlings afdeling på Amalienborgmuseet en udstilling om dronningens personlighed, liv og virke gennem 90 år. I samme anledning udgav Museet en lille publikation om dronningen. Ordenshistoriograf Knud J.V. Jespersen indleder med et portræt af dronningen. Herefter tager museumsinspektør Inge Adriansen over med en artikel om Dronning Ingrid og hendes særlige forhold til Sønderjylland. Under overskriften 'Dronning Ingrid og Rom' fortæller formand for Det Danske Institut i Rom, Ove Hornby, om Dronningens forhold til Det Danske Institut i Rom, som havde dronningens særlige bevågenhed. Endelig sluttes publikationen af med et katalog over udstillingen Dronning Ingrid og udvalgt litteratur om dronning Ingrid.

Det er fin formidling og appetitvækker, der kan få selv de mest stålsatte republikanere til at overveje en fordybelse i kongehusets historie. kf

Løgum - kloster, slot og by

Niels T. Sterum: 'Løgum - kloster, slot og by. Pionerer i ødemarken'. Del I-II. Skrifter fra Museum Sønderjylland, vol. 3. Haderslev 2010. 532 sider, ill. Pris: 495 kr.

Med udgivelsen af 'Løgum - kloster, slot og by. Pionerer i ødemarken' af Niels T. Sterum får den interesserede læser nu mulighed for at blive klogere på et af Sønderjyllands væsentligste mindesmærker fra middelalderen - cistercienserklosteret i Løgum stiftet o. år 1170.

Det vægtige og gennemillustrerede tobindsværk er resultatet af forfatterens udforskning af primært klosteranlægget og i lidt mindre omfang det efterfølgende renessanceslot samt flækken Løgumkloster. Afsnit om disse emner udgør tilsammen bind I, der rummer en uhyre mængde stof også for primært lokalt interesserede. Bind II indeholder et større internationalt studie af cisterciensordenens tidlige historie foruden en sammenfatning, engelsk summary, samt en række appendiks.

Gennem fremlæggelse af den lange række af arkæologiske undersøgelser på Løgum kloster, som indledtes 1913-14, tegnes billedet af det omfattende klosterkompleks, der i middelalderen bredte sig over et areal på over 10 hektar. Den lange og grundige gennemgang af tidligere udgravninger er tung læsning, som tydeligt demonstrerer, at udgraverne af klosteret kun undtagelsesvis har været i besiddelse af de faglige kompetencer, som udforskningen af klosteret kunne have fortjent. Men det er bogens store fortjeneste, at dette vanskelige kildemateriale nu tilgængeliggøres for en større kreds.

Forfatteren placerer Løgum kloster i en historisk og arkitektonisk sammenhæng gennem paralleller til danske og udenlandske cistercienserklostre. Således kan bogen også anvendes som indgang til videre studier af denne klosterorden og dens fascinerende byggeskik.

Muligvis er det hensynet til de mange, generelt fine, illustrationer, som ligger bag valget af bogens usædvanlige, liggende format. Det vil næppe danne skole.

Morten Søvsø

GRÆNSEFORENINGEN

FOR EN ÅBEN DANSKHED

- Demokrati, ytringsfrihed og ligestilling gælder for alle, også i forholdet til mindretal.
- Forankring i egen kultur er en forudsætning for at have forståelse for andre kulturer.
- Kulturelle mindretal er en vigtig ressource i et demokratisk samfund.
- Dansk sprog og kultur styrkes i mødet med andre sprog og kulturer.

Du er velkommen til at kontakte dine lokale formænd:

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov

Jens Andresen
Tingvej 2
6535 Branderup

Andreas Brandenhoff
Vollerupvej 45
6392 Bolderslev

Erik Heissel
Venbjerg 33
Djernæs
6100 Haderslev

Kirsten Fanø Clausen
Brobølvej 7
Blans
6400 Sønderborg

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Tlf. + 45 33 11 30 63 • info@graenseforeningen.dk • www.graenseforeningen.dk

Sønderjylland A-Å

Af Lars N. Henningsen

Den 3. november 2011 vil længe stå som en mærkedag for alle, der søger information om det gamle Sønderjylland eller Slesvig, altså landet mellem Kongeåen og Ejderen. Hin torsdag blev opslagsværket 'Sønderjylland A-Å' lagt frem for brugerne. For første gang nogensinde forelå et værk, som giver hurtige og præcise svar på en rigtig bred vifte af spørgsmål med udspring i landsdelen: Personer, steder, begivenheder, emner, sammenhænge og enkeltfænomener. Værket vil snart blive det klassiske værktøj for enhver 'spørgejørgen'.

Hvad gjorde vi før den 3. november 2011, og før vi for nylig fik leveret den uventede 'førstehjælp', som er kommet til gennem internet, Google og Wikipedia? Vi måtte rundt i mange slags publikationer, og hjælpeløse var vi bestemt ikke.

Lettest var det med personalhistorien. Der var gjort tilløb til almene biografiske leksika - Sønderjydske Biografiske Leksikon (Grænsevagten 1940), Nordslesvigske biografisk Leksikon (i: Haandbog i Det nordslesvigske Spørgsmaals Historie, 1901) og Sydslesvigske biografier (i: Sydslesvig gennem tiderne 3, 1949). Der var en hel stribe af biografiske værker om enkelte erhvervsgrupper, f.eks. præster, lærere, embedsmænd, læger, kobberstikkere, urmagere, sølvsmede osv.

Stederne var behandlet i topografiske værker, lige siden Henrik Rantzau lagde for med sin cimbriske egnsbeskrivelse i 1597 og indtil sidste udgave af Trap udkom i 1967. Værker som Danske Slotte og Herregårde, Sønderjyske Gårde (1925), Danmarks Kirker, egns-, sogne- og byhistorier gav mange svar også om Sønderjylland. Historiske begivenheder var der ligeledes tænkt på. Sønderjyllands historie er

beskrevet gang på gang, både fyldigt og kortfattet, lige siden Christianis store værk fra 1776 og fremefter til Sønderjyllands Historie fremstillet for det danske Folk I-V (1930-43) den nye Sønderjyllands Historie 1-2 (2008-09). Gode sted-, person- og sagregistre i de største af fremstillingerne har muliggjort frontalangreb på både historien og mange kulturhistoriske og topografiske emner såsom administrationshistorie eller landbrug eller den ældre erhvervsudvikling. Tog man registrene til f.eks. Sønderjysk Månedsskrift og Sønderjyske Årbøger til hjælp, nåede man endnu længere. Sønderjylland var heller ikke totalt glemt i velprøvede danske opslagsbøger som Håndbog for danske lokalhistorikere (1952-56) og Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk 1-2 (1991). Især i Sydslesvig er enkelte områder begavet med biografisk-topografisk-kulturhistoriske leksika (f.eks. Angel, Nordfrisland, Sild, Flensborg), og for Slesvig-Holsten som helhed foreligger siden år 2000 det fortrinlige opslagsværk Schleswig-Holstein Lexikon. Men disse værker har jo ikke det danske Sønderjylland som fokuspunkt. Hvor skulle man søge de brede emner og de mere 'eksotiske' sønderjyske fænomener, f.eks. kniplinger eller skovvæsen eller inddigging eller optanter? Og hvad med f.eks. byggeskik og kunst eller nyere erhvervshistorie? Der findes ganske vist en del ældre og nyere specialværker, nogle sågar med leksikalske afsnit og ordforklaringer bagi, og der var en hel skov af tidsskriftartikler. Men det krævede viden og tid at finde svarene. Derfor er det nye værk 'Sønderjylland A-Å' en vældig gevinst. Også fordi der er litteraturhenvisninger til mange af artiklerne. En milepæl er sat. ■